



**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ  
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI  
KLİNİK PSİKOLOJİ PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE ERGENLİKTE İNTERNET KULLANIM  
SÜRESİ VE SİBER ZORBALIK İLİŞKİSİ:  
SİSTEMATİK DERLEME**

**BİTİRME PROJESİ**

**AYŞENUR ERTAŞ**

**İSTANBUL, 2023**



**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ  
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI  
KLİNİK PSİKOLOJİ PROGRAMI**

**TÜRKİYE’DE ERGENLİKTE İNTERNET KULLANIM  
SÜRESİ VE SİBER ZORBALIK İLİŞKİSİ:  
SİSTEMATİK DERLEME**

**BİTİRME PROJESİ**

**AYŞENUR ERTAŞ  
(220134030)**

**DANIŞMAN  
(Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Tuba Yaylacı)**

**İSTANBUL, 2023**

## **ETİK BİLDİRİM**

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ayşenur Ertaş

## TEŐEKKÜR

Tez çalıőmam boyunca bana destek olup yol gösteren, engin bilgilerini benimle paylaőan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Tuba Yaylacı'ya teőekkür ederim.

Hayatımın her alanında, her zaman ve koőulda yanımda olan, tek temennileri iyi ve faydalı bir insan olabilmem için beni cesaretlendiren kıymetli annem Hacer Ertaş'a ve kıymetli babam Sebahattin Ertaş'a teőekkür ederim. Bu süreçte yardımlarını esirgemeyen abim Bahadır Alp Ertaş'a, ablam Yasemin Kalkan'a ve kardeőim Ömer Asaf Ertaş'a desteklerinden dolayı teőekkür ederim.

Bana olan ve güveni ve ilgisiyle her zaman yanımda olan canım dayım Yakup evik'e teőekkür ederim.

Ayşenur Ertaş

# TÜRKİYE’DE ERGENLİKTE İNTERNET KULLANIM SÜRESİ VE SİBER ZORBALIK İLİŞKİSİ: SİSTEMATİK DERLEME

Ayşenur Ertaş

## ÖZET

Mevcut çalışma Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresi ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yayınlanmış çalışmalarını gözden geçirmeyi ve çalışmalardan elde edilen verileri bir sistematik derleme olarak ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Google Akademik veri tabanı kullanılarak 170 çalışma sonuçlandırılmıştır. Elde edilen çalışmalar dahil edilme kriterlerine uygun olarak incelendiğinde 10 çalışma elde edilmiştir. Çalışmaya öncelikle ergenlik kavramı incelenerek başlanmıştır. Ergenlerde internet kullanımının yaygın olmasıyla beraber internetin yarar ve zararları da en çok ergenler üzerinde görülmektedir. Aynı zamanda ergenler toplumunda görülme isteklerinden dolayı kendilerini yanlış davranışlar yaparken bulmaktadırlar. İnternete olan ilgileriyle yanlış davranışlar sanal dünyaya da aktarılmıştır.

Arama motoruna “siber zorbalık “, “problemlili internet kullanımı “, “internet bağımlılığı “, “ergenlik” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır.

İncelenen çalışmalar Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresi ve siber zorbalık arasındaki ilişki; internette harcanan süre, internette harcanan sürenin artmasıyla internet bağımlılığı, internet kullanım ortamı, internette harcanan zaman dilimi, internet kullanım düzeyi, demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Yukarıda bahsedilen değişkenlere ek olarak, algılanan stres, insani değerler, sosyal medyada geçirilen süre, algılanan aile desteği, dijital okuryazarlık, depresyon ve anksiyete gibi kavramlara yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen çalışmalara göre Türkiye’de internet kullanım süresi ve siber zorbalık arasında güçlü ilişki bulunmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** Siber Zorbalık, İnternet Kullanımı, Ergenlik, İnternet Bağımlılığı

**RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET USE DURATION AND  
CYBER BULLYING IN ADOLESCENCE IN TURKEY:  
SYSTEMATIC REVIEW**

**Ayşenur Ertuş**

**ABSTRACT**

The current study aims to review published studies to examine the relationship between internet usage time and cyberbullying in adolescence in Turkey and to reveal the data obtained from the studies as a systematic review. For this purpose, 170 articles were finalized using the Google Scholar database. When the obtained studies were examined in accordance with the inclusion criteria, 10 studies were obtained. The study started by first examining the concept of adolescence. Although internet use is common among adolescents, the benefits and harms of the internet are mostly seen in adolescents. At the same time, adolescents find themselves committing wrong behaviors because of their desire to be seen in society. With their interest in the internet, wrong behaviors have also been transferred to the virtual world.

The search engine was searched using the keywords "cyber bullying", "problematic internet use", "internet addiction" and "adolescence".

The studies examined were on the relationship between duration of internet use and cyberbullying in adolescence in Turkey; Internet usage time was examined in terms of internet addiction as internet usage time increased, internet usage environment, internet usage time, internet usage level, and demographic variables. In addition to the variables mentioned above, studies have also been conducted on concepts such as perceived stress, human values, time spent on social media, perceived family support, digital literacy, depression, and anxiety.

According to the obtained studies, there is a significant relationship between internet usage time and cyber bullying in Turkey.

**Keywords:** Cyber Bullying, Internet Use, Adolescence, Internet Addiction

## ÖN SÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de ergenlikte siber zorbalık ve internet kullanım süresi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları sistematik derleme yöntemiyle derlemeyi amaçlamaktadır.

İnternet kullanımını yaş gruplarına bakıldığında ergen bireyler arasında daha yaygın olduğu görülmektedir. Ergen bireylerin eğlence, eğitim, ticaret ve daha birçok faktör nedeniyle internette vakit geçirdiği bilinmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde ergen bireyi tanımlamaya, gelişimsel özelliklerini öğrenmeye ve ergenlik dönemi problemleri hakkında bilgi edinmeye yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci alt bölümü ergenler arasında oldukça yaygın olan siber zorbalık kavramının tanımına, türlerine, nedenlerine, etkilerine ve yaygınlığına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü alt bölümünde internetin tarihsel gelişimi, kullanım nedenleri, yaygınlığı ve ergen bireyler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın devamında dahil edilme, dışlanma kriterleri doğrultusunda elde edilen çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırmanın elde edilen bulguları yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde öneriler sunulurken çalışma tamamlanmıştır.

Çalışma sonucunda ergenlikte internette harcanan süre ve sanal şiddet arasında anlamlı farklılık elde edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda çalışmanın ergen bireylere internet kullanım süresi ve siber zorbalık davranışları hakkında yararlı içerikler sunulmasına yön vereceği düşünülmektedir.

Aralık, 2023

Ayşenur Ertaş

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vii
TABLO LİSTESİ .....	ix
GİRİŞ .....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
1. GENEL BİLGİLER.....	2
1.1. ERGENLİK .....	2
1.1.1. Ergenlik Genel Tanımı .....	2
1.1.2. Ergenlik Dönemi Gelişimsel Özellikler .....	3
1.1.3. Ergenlik Dönemi Problemleri .....	8
1.2. SİBER ZORBALIK .....	10
1.2.1. Siber Zorbalık Genel Tanımı .....	10
1.2.2. Siber Zorbalık Türleri .....	11
1.2.3. Siber Zorbaliğın Nedenleri.....	13
1.2.4. Siber Zorbaliğın Etkileri .....	14
1.2.5. Siber Zorbaliğın Yaygınlığı.....	15
1.3. İNTERNET .....	15
1.3.1. İnternetin Genel Tanımı .....	16
1.3.2. İnternetin Tarihsel Gelişimi .....	16
1.3.3. İnternetin Kullanım Nedenleri .....	17
1.3.4. İnternetin Yaygınlığı.....	18
1.3.5. İnternetin Ergenler Üzerindeki Etkileri .....	18
1.3.6. İnternet Kullanımı ve Bağımlılık Düzeyi.....	19
İKİNCİ BÖLÜM .....	22
2. GEREÇ VE YÖNTEM .....	22
2.1. Araştırmanın Modeli.....	22
2.2. Araştırma Yöntemi.....	22
2.3. Tarama ve Seçim Süreci .....	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....	26
3. BULGULAR .....	26
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM .....	34
4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER.....	34
4.1. Tartışma .....	34
4.2. Sonuç ve Öneriler .....	37
KAYNAKÇA .....	38

## TABLO LİSTESİ

	<b>Sayfa</b>
<b>Tablo 2.4:</b> Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmalar.....	<b>22</b>
<b>Tablo 2.5 :</b> Alanyazın Taraması Kapsamında Kullanılan Arama Anahtarları.....	<b>23</b>

## GİRİŞ

Doğumla başlayan insan yaşamı bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemleriyle devam etmektedir. Yaşamının ilk yıllarında acizliğini gösteren insan zaman geçtikçe gücünü, varlığını ve canlılığını ispat etmeye çalışmaktadır. Kendi başına hareket etmek, yeni kararlar alabilmek, fikir belirtebiliyor olmak insan için kendini gösterme, varlığını ifade etme eylemleri olarak tanımlanabilmektedir. Ergenlik dönemi hem biyolojik hem de ruhsal açıdan ilerleme kat edilen bir dönem olarak anılmaktadır. Bu dönemde ergen bireyler ben buradayım, beni görün demek için çaba sarfetmektedirler. Bu çabaları iyi sonuç verse dahi zaman zaman olumsuzluklar ile de karşılaşabilmektedirler. Karşılaşılan bu olumsuzluklar ergen bireyi başkalarının hakkını ihlal etmeye, saldırgan davranışlarda bulunmaya, çevresine duygusal zarar vermeye itmektir. Ergen birey bu davranışları sistemli ve tekrarlı bir şekilde gerçekleştirdiğinde zorbalık kavramı karşımıza çıkmaktadır. Zorbalık, istediğini elde edebilmek için karşısında güçsüz gördüğü insana sistemli ve tekrarlı bir biçimde baskı yapması olarak tanımlanmaktadır.

Fiziksel dünyada yapılan zorbalık kavramını değiştirerek sanal dünyaya uyarladığımızda, karşımıza yeni bir kavram olarak siber zorbalık çıkmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz dijital çağın gerektirdiği internet kullanımı gün geçtikçe değerini arttırmaktadır. Hızın ve kolay erişimin sahibi internet, insanlığın merkezinde olmayı hak etmektedir. Sosyal ilişkilerimizi, eğlence hayatımızı, ticaretimizi, eğitim hayatımızı ve daha birçok günlük yaşam aktivitemizi gerçekleştirdiğimiz internetin bu sayede kullanımı daha da yaygınlaştırmaktadır.

Siber zorbalık konusundaki literatür taraması sonucunda, internette harcanan süre ile sanal şiddet arasında güçlü bir ilişkinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Daha uzun süre internet kullanan bireylerin, siber zorbalık yapma olasılıkları daha yüksek görünmektedir. Dolayısıyla, internet kullanım süresinin artmasıyla birlikte siber zorbalık oranlarının da artma eğiliminde olduğu düşünülebilir (Bauman, 2015; Berne, vd., 2014; Hinduja ve Patchin, 2008).

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. GENEL BİLGİLER

### 1.1. ERGENLİK

#### 1.1.1. Ergenlik Genel Tanımı

Ergenlik dönemi gelişim dönemleri içerisinde yer alan, bireyin çocukluktan çıkıp fiziksel, psikolojik ve biyolojik olarak geliştiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Literatür incelendiğinde ergenlik dönemi hakkında karşımıza birçok tanımlama çıkmaktadır.

Ergenlik dönemi, gençlerin kişilik ve yaşamlarında önemli değişimlerin yaşandığı bir evre olarak kabul edilir. Bu dönemde, gençler gelecekle ilgili kararlar almak, amaçlar belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için çaba göstermek durumundadırlar. Bu aşamada, ergenlik dönemi; psikolojik rahatsızlıkların, örneğin kaygı, stres ve depresyon gibi durumların ortaya çıkabileceği bir evre olarak tanımlanırken (Andersen & Teicher, 2008; Davey, Yücel & Allen, 2008), ergen bireylerin pozitif kişilik oluşturduğu ve sağlıklı psikolojik hal geliştirdiği bir periyot olarak da görülmektedir (Park, 2004).

Jung'a göre ergenlik, bedensel değişimlerin ruhsal değişimlerle birlikte yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde genç, çocukluk döneminin sona ermesiyle gerçek hayatın beklentileriyle başa çıkmaya çalışır (Geçtan, 1988).

Yörükoğlu'na göre ergenlik, çocukluk ve yetişkinlik arasında bulunan bir dönemdir. Bu süreç, gelişim, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık sürecidir. (Yörükoğlu, 2004).

Kulaksızoğlu'nun (1998) tanımına göre, ergenlik; fiziksel büyümenin yanı sıra hormonal, cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve bilişsel değişimlerin yaşandığı, ergenlik çağında başlayıp bedensel büyümenin tamamlanmasıyla sona eren özel bir dönemi ifade etmektedir.

Ergenlik dönemi, çeşitli kurumlar ve araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'na göre gençlik; biyolojik olarak ergenlik döneminin başladığı ve toplumsal yaşamda sorumlulukların arttığı, genç yetişkinliğin başlangıcına işaret eden 12-24 yaş arasındaki bir gruptur (Ünver, Tolan, Bulut ve Dağdaş, 1986).

Unesco'nun tanımına göre, bireyin eğitim aldığı ve kendi geçimini sağlamaya çalıştığı, dolayısıyla ekonomik olarak tam bağımsız olamadığı ve evli olmadığı bir dönem olarak kabul edilir. Bu tanımlamada, Unesco tarafından belirtilen bu evre genellikle 15 ile 25 yaş aralığında yer almaktadır (Koç, 2004: 233).

Dünya Sağlık Örgütü, ergenliği genellikle 10-19 yaşları arasında tanımlarken (WHO, 2023), UNICEF ise 10-14 yaş aralığını erken ergenlik ve 15-19 yaş aralığını ise geç ergenlik olarak iki farklı döneme ayırmaktadır (UNICEF, 2011).

Türk toplumunun ergen birey tanımlamalarına göre, ergen; agresif, depresif, üşengeç, hayattan bıkmış ve içe dönük sıfatlarını içermektedir.

Eğitim dönemleri açısından ortaokul, lise ve üniversite eğitimi ergenlik dönemine dahil edilmektedir.

Ergenliğin kesin tanımlanması, boyutlar ve sınırların belirlenmesinde sorunlara neden olabilir; bu durum gelişimin biyolojik, psikolojik veya toplumsal boyutuna bağlı olarak farklılık gösterebilir (Cloutier ve Onur, 2019).

### **1.1.2. Ergenlik Dönemi Gelişimsel Özellikler**

Güncel çalışmalar incelendiğinde ergenlik dönemini kesin sınırlarla çizmenin pek mümkün olmadığı görülmektedir. Ergenlik; toplumdan topluma, zaman içinde farklılık gösteren ve bireyler arasında çeşitli özellikler sergileyen bir süreçtir. Puberte ile ilgili olaylar belli bir sıra izlese de, bu sürecin başlangıç zamanı ve seyri büyük ölçüde bireyler arasında değişkenlik gösterir (Re ve Er, 2001). Ergenlik döneminin başlangıç ve bitiş süresini sağlık koşulları, beslenme, coğrafi koşullar, mevsim koşulları etkileyebilmektedir. Örnek olarak sıcak iklimin etkili olduğu Akdeniz bölgesinde ergenliğin başlama yaşı daha erken iken soğuk iklimin etkili olduğu kutuplarda ise ergenlik dönemi daha geç yaşlarda başlayabilmektedir.

Ergenliğin başlangıcı fiziksel gelişimlerle somut olarak belirlense de ruhsal ve sosyal açıdan incelendiğinde de bireyin ergenlik dönemine girdiği fark edilebilmektedir. Çocuklar, hormonları vasıtasıyla yetişkin olmaya başladıkça fiziksel olarak değişime uğrar ve duygusal olarak iniş ve çıkışlar yaşarlar (Türnüklü ve Şahin, 2004:46).

Ergenlik çağı cinsel kimliği kabullenme, ana babaya bağımlılıktan kurtulma, toplumsal yerini araştırma ve bir mesleğe yönelme çabalarının gösterildiği 8-10 yıllık bir dönemdir (Öztürk, 2004). Ergenlik için net bir yaş aralığı belirlemek zordur çünkü bedensel, zihinsel ve toplumsal gelişim her bireyde aynı zaman diliminde oluşmaz. Bu sebeple, İstanbul Üniversitesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi kitabında ergenlik dönemi şu şekilde sınıflandırılmıştır, çünkü farklı özellikleri ve incelenmesi kolaylıkları bulunmaktadır:

1. Ön ergenlik: 11-15 yaş aralığını içerir.
2. Orta gençlik: 14-15 yaşlarından başlayarak 16-17 yaşlarına kadar devam eden bir süreçtir.
3. Geç ergenlik: 16-17 yaşlarından başlayıp 20'li yaşlara kadar devam eden bir dönemi ifade eder (Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006).

Sullivan, ergenlik dönemini kişilerarası ilişkilerdeki değişikliklere göre üç dönemde inceler:

**Ön ergenlik**, kendi cinsinden özel bir kişiye duyulan belirgin ilginin ortaya çıktığı bir dönemdir. Kısa süren bu dönem, gerçek ve yakın ilişkilerin başlaması bakımından önemlidir. Bu aşamada, kişi, iç dünyasını paylaşabileceği ve sorunlarını konuşabileceği yakın arkadaşlarını aynı cinsten seçer. Bu evredeki yakın arkadaşlıklar, genç bireyin kendisi hakkındaki ilk izlenimleri sunar. Bu durum, genç insanın kendi olumsuz yönlerini fark etme ve değiştirme şansı tanır. Ergen, bu aşamada sosyal becerileri ve organizasyon yeteneklerini geliştirmeye başlar. Eğer kişi bu dönemde samimi bağlar kurmakta zorlanırsa, umutsuzluk duygularının eşlik ettiği bir izolasyon hissi yaşayabilir (Özbay, 2000).

**Erken gençlik**, cinsel istekle süreç başlar ve cinsel etkinlik gelişimine dek devam eder. Cinsel istek, karşı cinsle ilgili olmasına rağmen yakın arkadaşlıklar genellikle aynı cinsten kişilerle devam eder. Bu dönemde, toplumun cinsellikle ilgili bakış açısı nedeniyle gençler, içlerinde hissettikleri arzu ile ne yapacaklarını anlamakta

zorlanabilirler. Diğer insanlarla ilişkileri anlamsızlaşabilir ve yakınlık ve güvenlik arayışıyla uyuşmayan bu hissi reddedebilirler veya bu duyguyu deneyimleyebilecekleri kişilerle ilişkilendirerek yalnızlık hissinden kurtulmaya çalışabilirler. Bu iki ihtiyacın yeterince ayrıştırılmaması, kişide cinsel sapmalara yol açabilir (Geçtan, 1995; Özbay ve Öztürk, 1992).

**Geç ergenlik**, bireyin sorumluluk alanının genişlediği, cinsel tercihini belirlediği ve bu tercihin hayatının devamındaki yerini nasıl alacağını anlamaya başladığı dönemdir. Bu aşamada genç, diğer insanların yaşama dair bakış açılarını ve kişiler arası ilişkilerindeki sorunları anlama ve değerlendirme sürecine girer. Ayrıca daha fazla eğitim fırsatı bulur, yaşamındaki yönünü belirler, çizdiği sınırlarını diğer insanlarla karşılaştırarak tecrübe kazanarak genişletme fırsatı yakalar. Kısacası, sınırlı deneyimleriyle toplumdaki ortak değer sistemini benimseyip entegre ettiği ve toplum içinde yerini aldığı bir dönemdir (Geçtan, 1995; Özbay, 2000).

Bu bölümde ergenliğin gelişimsel özellikleri fiziksel gelişim, psikososyal gelişim ve zihinsel gelişim olarak incelenmektedir.

### **Fiziksel Gelişim**

Ergenlik dönemi, buluş çağının belirtileriyle başlar. Buluş, bir kişinin üreme yeteneğini kazandığı zamandır. Bu dönemde gençlerin vücutlarında hızlı değişiklikler meydana gelir; boy ve vücut yapılarında değişimler gözlenirken, zihinsel gelişim ve ilgi alanlarında da ilerlemeler yaşanır. Her iki cinsiyette de, fizyolojik olarak cinsel gelişim tamamlanır (Kulaksızoğlu, 1998). Fiziksel değişiklikler ergenlik dönemi boyunca ortaya çıkan ruhsal ve toplumsal değişimin öncüsü ve düzenleyicisi olduğu için büyük önem taşır. Kız ve erkeklerde cinsel gelişmenin başlangıcını temsil eden birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri mevcuttur. Birincil cinsiyet özellikleri, üreme organlarında meydana gelen değişiklikleri içerir. İkincil cinsiyet özellikleri ise kız ve erkeklerin bedensel yapısındaki değişiklikleri ifade eder (Dinçel, 2006).

Beden yapısındaki değişimler incelendiğinde, kızlarda en hızlı boy uzamasının yaşandığı dönem 11 ila 14 yaşları arası iken, erkeklerde bu durum 13 ila 16 yaşları arasında gerçekleşir. Yağ bezlerinin aktivitesinin artması, sivilce sorununun ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu dönemde erkeklerde kas kütlesinde, kızlarda ise yağ dokusunda artış daha belirgindir. Aynı zamanda, beden ağırlığındaki artış büyümeyle

eş zamanlı bir seyir gösterir. Gırtlak büyümesi nedeniyle her iki cinstede ses kalınlaşır. Bu değişiklik, erkeklerde daha belirgin bir şekilde görülür; sesin önce alçalması ve ardından daha da derinleşmesi şeklinde ortaya çıkar. Bu durum, 13-14 yaşlarından itibaren ses tonunda olgunlaşmayı beraberinde getirir (Eichorn, 1995; Özbay ve Öztürk, 1992; Yavuzer, 1993).

Ergenler biyolojik olarak değişim gösterirken bu değişimin sonuçları ruhsal açıdan da bireyleri etkilemektedir.

### **Psikolojik Gelişim**

Bireyin hayatının başlangıcından itibaren, büyüdükçe birçok toplumsal ve ruhsal ihtiyaçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Her bireyin ihtiyacı, diğer insanlarla sosyalleşmek ve çevresiyle uyum içinde yaşamaktır (Şahin ve Özçelik, 2016).

Ergenlik gelişim dönemleri arasında bulunan psikolojik gelişim dönemi, ergen için zorlukların üstesinden gelme, paylaşım yapabilme, sevme ve sevilme faaliyetlerini kolayca atlatmasını sağlayan bir dönemdir. Erickson bu dönemi ‘Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası’ olarak adlandırmaktadır. Ergenlik döneminde, bilişsel, sözel ve mantıksal açıdan meydana gelen değişikliklerin yanı sıra toplumsal ve ruhsal açıdan da değişimler yaşandığından, ergen bireyin ev halkıyla ve yakın ilişkileriyle olan diyalogu farklılaşmaktadır (Bayhan ve Işıtan, 2010).

Bu zaman diliminde ergen için akranları önceliklidir. Akranlarının sözleri, davranışları, yedikleri içtikleri, dinledikleri müzikler her alanda örnek alınmaktadır. Bu dönemde gruplara dahil olabilmek için düşünmeden hareket edebilme oranı yüksektir.

Erikson (1968), ergenlik döneminde bireyler arası ilişkilerin, kimlik gelişimi için önemli olduğunu belirtmiş ve ergenin farklı ilişkileri tecrübe ederek, gelecekteki yetişkinlik rollerinde başarılı olmasının kritik olduğunu vurgulamıştır. Özellikle akran ilişkilerinin, sosyal destek ve deneyim açısından önemli olduğunu vurgulayarak, bu ilişkilerin yetişkinlikte dünya görüşünün şekillenmesine katkıda bulunacağını ifade etmiştir (aktaran: Collins & Sprinthall, 1995).

Ergenlik döneminde aile, okul, toplumsal gruplar ve kitle iletişim araçları, ergenin toplumsal kimliğini oluşturmaya ve toplumda saygınlık kazanmasında etkili olan etmenlerdendir (Şahin ve Özçelik, 2016).

Ergenler bu dönemi kolaylıkla atlattığında kendini ifade etmekte güçlük çekmeyen, kendine güvenen bireyler olacağı bilinmektedir.

Meriç (1999) tarafından vurgulananlara göre, arkadaş grupları ergenler üzerinde olumlu etkilere sahiptir:

- Arkadaş grupları sosyal bir destek ve pekiştirici işlev görür.
- Herhangi bir kriz veya karışıklık anında, arkadaş grubu ergene duygusal destek sağlar.

• Arkadaş grubu, ergene kendi davranışlarını değerlendirme fırsatı sunar.

• Bütünlük baskısı yaratarak, ergenin davranışlarının şekillenmesine katkıda bulunur.

- Aileye ait davranışların yorumlanması sırasında, ergene destek sağlar.

Ergenlik döneminde aile, okul, toplumsal gruplar ve kitle iletişim araçları, ergenin toplumsal kimliğini oluşturması ve toplumda itibar kazanmasında etkili faktörler arasında yer alır (Şahin ve Özçelik, 2016).

Bu dönemin ana özellikleri, duygusal coşku ve heyecan, hızlı kurulan ve dağılan ilişkiler, kolayca etkilenme, toplum içinde dikkat çekme arzusu, ilgi çekme ve belirgin bir rol edinme isteği olarak özetlenebilir (Yavuzer, 2013: 276). Ergenlik döneminin sonlarına doğru kişi bireyselleşmesini tamamlamış, kendi ebeveynlerinden ve diğer yetişkinlerden duygusal anlamda bağımsızlaşmıştır. Her iki cinsten yaşlılarıyla yeni ve daha olgun ilişkiler kurmaya hazırdır (Akalin, 2001).

### **Zihinsel Gelişim**

Bilişsel gelişim, ergenlik döneminde bireyin dünyayı algılama biçimini uzun süre etkileyen bir olgudur. Bu süreç, genç bireyin sadece kendisini, ailesini, yaşlılarını, arkadaşlarını ve öğretmenlerini değil, genel olarak dünyayı anlama ve yorumlama yeteneğini de etkiler (Gander & Gardiner, 1993). Keating (Akt.Öngen, 1995) ergenlik döneminde bireylerin düşünce yapısının, mevcut durumu değerlendirme yeteneğinin ötesine geçerek var olmayan olasılıkları düşünme ve inceleme eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir. Elkind (1975), Piaget ve Inhelder'in perspektifinden yola çıkarak, ergenin bilişsel yapısının belirli özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak, ergenlik dönemindeki birey, karşılaştığı bir problemle ilgili olarak çok sayıda faktörü

aynı anda içeren bir kombinatif mantık kullanır. İkinci olarak, ergenlikteki birey, küçük çocukların düşünce yapısından daha karmaşık bir düzeni olan ikinci bir sembol sistemini (semboller arası semboller) kullanma yeteneğine sahiptir.

Ergenlik döneminde, beyin gelişimi ruhsal sorunlar için hem koruyucu hem de risk oluşturucu etkiler taşır. Bu dönemde, beyinde yeni hücre oluşumu, hücre kaybı, yeni sinirsel bağlantıların oluşumu, dallanma ve gereksiz bağlantıların azaltılması gibi birçok süreç gerçekleşir. Bu süreçlerin bir sonucu olarak beyaz madde miktarı artarken, gri madde miktarı azalır. Ergenlik süresince bazal gangliyon hacmindeki artış, bağımlılık yapan maddelere karşı artmış duyarlılık ile ilişkilendirilebilir (Çelik, Tahiroğlu ve Avcı, 2008).

Ergenlikte sinir ağlarının revize edildiği, nöral kısımlarda farklılık olduğu, beyaz cevherin fazlaştığı ve gri cevherin düşüşe geçtiği kabul edilir (Benes ve ark. 2003). Ergenlikte beyin gelişim ve farklılık gösterir ve hasar görmeye yetişkin beynine oranla daha müsaittir (Adriani ve Laviola 2004; Olazabal ve ark. 2002).

Ergenliğe has tutumlar ve ruhsal farklılıklar farkedildiğinde ön lobun genetik gelişimi henüz tamamlanmamıştır. Genetik gelişimin tesiri dönemlere göre özetlenecek olursa; 1. Ön gençlikte risk alma, duygusal uyarılmışlık, başarı arzusu; 2. Orta ergenlikte davranış ve afektif durumun düzenlenmesinde sorunlar ve risk alma davranışına yatkınlık; 3. Geç ergenlikte ön lobun gelişmesi ile davranış ve emosyonel tepkilerin kontrolünün kolaylaştırılması olarak sıralanabilir (Paus, 2005).

### **1.1.3. Ergenlik Dönemi Problemleri**

Ergenlik dönemi, bireylerin belirgin fiziksel değişimlerle birlikte hızlı büyüme ve gelişme yaşadığı, aynı zamanda psikososyal açıdan da büyük değişimlerin yaşandığı bir evredir. Bu dönem, ergenlere soyut düşünme yeteneği kazanma, bağımsızlık gibi fırsatlar sunarken, sağlık ve iyilik durumları için de riskler barındırabilir (WHO, 2014). Ergenlik dönemi problemleri uyum ve uyumsuzluk arasında gidip gelen aradaki dengenin korunmaya çalışıldığı bir dönem olarak geçmektedir. Bu dönemde kimlik gelişimi, akran ilişkileri, aile iletişimi, alkol-madde kullanımı, saldırganlık ve davranış bozuklukları karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan sorunları şu kategorilere ayırabiliriz: bedensel gelişimle ilgili sorunlar, aile içi ilişkiler

ve sorunlar, gelecek planları ve isteklerle ilgili sorunlar, toplumsal uyum ve ilişkilere dair sorunlar ve kişisel gelişimle ilgili sorunlar.

Bedensel gelişime ilişkin problemlere örnek olarak ergenler boylarının çok uzamasıyla beraber alay konusu olabilmekte, deve lakabıyla anılmakta ve bu durumdan son derece rahatsız olmaktadır. Bedensel değişiklikler gerçekleşerek zayıflık ya da şişmanlık durumları ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda yeme bozuklukları karşılanmaktadır.

Ergenlik dönemindeki bireyler ailelerinin düşüncelerini onlara karşı olarak algılamaktadır. Bu dönemde ailenin sözünü dinlemek yerine akranlarının düşüncelerine daha çok önem verilmektedir. Ailesi tarafından sürekli eleştirildiğini, haksızlığa uğradığını, desteklenmediğini ergenler sıklıkla düşünmektedir. Bahsedilen bu örnekler aile içi problemlere neden olmaktadır.

Ergenlik döneminde ergen çevresel uyaranlara karşı daha hassas olabilmektedir. Çevreden gelen gelecekle ilgili sorular karşısında ergen zorlanabilmektedir. Dünyanın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ergenler tarafından geleceğe olumsuz ve ümitsiz bakmalarına neden olabilmektedir.

Ergenlik döneminin sonlarına doğru, bireyin cinsel kimlik, akademik hedefler, yaşam amacı gibi konularda daha net bir anlayış geliştirdiği görülebilir. Evlilik, iş sahibi olma gibi konular bu dönemde daha fazla odaklanılan ve düşünülen konular arasındadır. Bu süreçte ergenin zihninde, uygun bir partner ve uygun bir meslek seçimi ön planda olabilir. Kendi yetenekleri doğrultusunda doğru işi seçememe endişesi, bazı ergenlerde kaygı oluşturabilir. Ayrıca özgüven eksikliği yaşayan ve karşı cinsle ilişki kurmada zorluk çeken gençlerde, gelecekte uygun bir eş bulamama veya tercih edilmeme gibi endişeler gelişebilir (Karabekiroğlu, 2014).

Toplumumuzda sürekli değişen ve gelişen toplumsal değerler, ergenlerde eğitimde başarı elde etme, ekonomik bağımsızlık kazanma ve toplumun ve arkadaş çevresinin onayını alma gibi konularda kaygı oluşturabilir (Yavuzer, 2013).

Ergenlik dönemi var olmanın ve kişiliğin oluşumunda önemli bir dönemdir. Ergen bu dönemde kendini kabul etmek, toplumda rol almak, varoluş amacını anlamlandırmak, neye inanacağına karar vermenin peşinde koşmaktadır.

## 1.2. SİBER ZORBALIK

### 1.2.1. Siber Zorbalık Genel Tanımı

Teknolojiye artan ilgiyle beraber 21. Yy insanı kendisini dijital çağ içerisinde bulmaktadır. Artan internet kullanımı bireylerin iletişim kanalını, ticaret hayatını, mesleki işlevselliğini, eğitimini, eğlencesini ve daha birçok alanda kendisini dijital ortamda bulur. Bu kolaylıktan en çok gençlerin faydalandığı görülmektedir.

Dijital çağın getirdiği kolaylıklar yanında zorluklar ve problemlerle de karşılaşmaktadır. Her alanımızda bulunmasıyla Teknolojiyle birlikte gerçek dünyadan koparak kendimizi soyut bir dünyanın içinde bulduk. Soyut odalarda kurulan iletişimlerle gerçek dünyadan bağımızı kopartmış bulunmaktayız.

Gençler arasında yaygınlaşan şiddet ve çatışmalar akıllara zorbalık kavramını getirmektedir. İnternet çağıyla beraber bu zorbalık fiziksel ortamdan sanal ortama geçerek siber zorbalık adını almaktadır. Scaglione ve Scaglione (2006) tarafından belirtilene göre, bilgi teknolojileri ve iletişim araçlarının getirdiği temel problemlerden biri, klasik zorbalık eylemlerinin online dünyaya aktarılmasıdır.

Campbell (2005) tarafından belirtilene göre, siber zorbalık (cyberbullying) terimini ilk kez kullanan araştırmacının Kanadalı bilim insanı Bill Belsey olduğu ifade edilmektedir.

Siber zorbalık uluslararası literatürde; bir birey ya da grup tarafından, online ileri, internet siteleri, mobil mesajlaşma gibi dijital araçlar aracılığıyla gerçekleştirilen, kasten ve tekrarlayıcı bir şekilde başkalarına zarar verme niyetiyle yapılan düşmanca davranışları içeren bir uygulamadır.

Sanal şiddet, kişi ya da topluluk halinde başka bir kişi ya da topluluğa taciz ve tehdit içeren tehlikeli hareketlerde (zarar verici yazı veya görüntü gibi) bulunmak niyetiyle, iletişim araçlarını kullanması ve bu davranışı isteyerek bir şekilde yineleyerek sürdürmesidir. (Mason, 2008).

Yaman ve diğerleri (2011), siber zorbalığı sanal dünyadaki sarsıcı öfke yanıtlarının ve saldırganlığın kaçınılmaz olarak ifade edilmesi olarak tanımlarken, Baker ve Topçu (2010) ise elektronik formların kullanılmasıyla, savunmasız bir kurbanı

hedefleyen bir topluluk ya da kişi tarafından kasıtlı olarak gerçekleştirilen tehlike bir eylem olarak tanımlar.

Arıcak'a (2011) göre, sanal zorbalık, teknolojik iletişim araçları aracılığıyla bir birey veya grup tarafından, belirli bir kişiye veya kuruluşa karşı yapılan teknik veya ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümünü ifade eder.

Palermi ve diğerleri (2017), siber zorbalığı, savunmasız kişilere elektronik araçlar kullanarak zarar verme eylemi olarak tanımlamışlardır.

Türk Dil Kurumuna göre siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak kişi veya topluma zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen bir tür zorbalık olarak açıklanmaktadır (TDK, 2023).

Literatürde siber zorbalık kavramını açıklarken geleneksel zorbalık ayırt edilerek açıklanmıştır. Smith ve diğerleri (2008), siber zorbalığı, bir grup veya bireyin elektronik iletişim araçlarını kullanarak tekrarlayan şekilde saldırgan ve kasıtlı eylemleri ifade eder. Bu eylemler, kendisini savunamayan mağdurlara karşı sergilendiği için vurgulanmıştır. Ayrıca, geleneksel zorbalıkla karşılaştırıldığında tekrarlama, niyet ve güç dengesizliği gibi unsurlara dikkat çekilmiştir.

Hinduja ve Patchin (2009), bir eylemin siber zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için şu ölçütleri vurgulamışlardır (Yaman vd., 2011, s. 163):

1. **Israr Edicilik:** Bir davranışı önceden tasarlayarak gerçekleştirme.
2. **Tekrarlama:** Zorba davranışların sürekli olarak benzer biçimde tekrarlanması.
3. **Zarar Verme:** Amaç, başkalarına acı vermek veya zarar vermek.
4. **Bilgisayarlar, Cep Telefonları ve Diğer Elektronik Araçlar:** Siber zorbalığı, akademik şiddetten ayıran araçlar.

Hinduja ve Patchin (2015) tarafından belirtildiği üzere, siber zorbalık teriminin yerine zaman zaman elektronik zorbalık, elektronik taciz, sanal şiddet, dijital zorbalık gibi kavramların da aynı anlamı ifade ettiği gözlemlenmektedir.

### 1.2.2. Siber Zorbalık Türleri

Siber zorbalık farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer türler incelendiğinde küfürlü konuşmalar, izinsiz fotoğraf paylaşımı, düşmanca tavırlar, negatif yorumlar, takip, taciz, sahte hesaplar, manipüle karşımıza çıkmaktadır. Bu davranışlar teknik ve psikolojik olarak iki türde sınıflandırılmaktadır. Bireylerin sosyal medya, bankacılık ve benzeri hesaplarının ve şifrelerinin izinsiz ele geçirilmesi, siber zorbalığın teknik yönünü oluştururken; bu tür eylemlerin sonucunda duygusal açıdan zarara uğrama, mağduriyet hissi gibi durumlar ise siber zorbalığın psikolojik boyutunu temsil etmektedir.

Willard (2007) siber zorbalığın farklı türlerini aşağıdaki şekilde kategorileştirmiştir:

- **Parlama (Flaming):** Çevrimiçi ortamlarda kızgın, kırıcı ve kaba bir dille tehdit içeren elektronik mesajlar gönderilmesidir.

- **Taciz (Harassment):** Belirli bir kişi ya da gruba yönelik sürekli olarak saldırgan ve hakaret edici mesajlar gönderilmesidir. Tacizin, parlama türündeki davranışlardan farkı daha uzun süreli, mağduru tek taraflı bir şekilde incitme amacı güderek tekrarlayan şekilde gerçekleşmesidir (Baştürk Akça ve Sayımer, 2017).

- **İftira/Karalama (Denigration):** Çevrim içi ortamlarda bir kişi hakkına dedikodu, söylenti ve gerçek olmayan haberler yayılması yoluyla kişinin itibarına, saygınlığına ve arkadaş ilişkilerine zarar verilmesidir.

- **Kimliğe Bürünme veya Taklit Etme (Impersonation):** Çevrimiçi platformlarda bir bireyin kimliğini alarak veya onun gibi davranarak, o kişiyi olumsuz bir şekilde göstermeyi amaçlayan, tehlikeye atan veya sosyal ilişkilerini ve itibarını zedeleyecek içeriklerin paylaşılmasıdır.

- **İfşa Etme (Outing):** Bir bireyin utanç duyacağı resimlerinin, görüntülerinin, kişisel sırlarının veya bilgilerinin izinsiz olarak çevrimiçi platformlarda genel olarak herkese açık bir şekilde yayınlanması veya başkalarıyla paylaşılmasıdır.

- **Düzenbazlık (Trickery):** Bir kişiye ait özel bilgilerin ifşa edilmesi ve internet üzerinden paylaşılması durumudur.

• **Dışlama (Exclusion):** Çevrimiçi ortamlarda bilinçli ve zalim bir şekilde bir kişinin gruba alınmaması ve dışlanmasıdır.

• **Siber Taciz:** Bir kişiye aşağılayıcı, tehdit içeren ve ciddi bir biçimde korku yaratan mesajların yoğun bir şekilde gönderilmesidir.

Siber zorbalık kategorilerinin alt başlıkları arasında zaman zaman iç içe geçiş gözlemlenmektedir. Örneğin, siber takip ve siber taciz durumlarında, kesin bir sınırlama belirlemek zor olabilir, çünkü bu kavramlar arasında net bir ayrım bulunmamaktadır, verilen örneklerde de açıkça görülmektedir.

Siber zorbalıkta genel zorbalıkta görülen doğrudan ve dolaylı yöntemler kullanılarak gerçekleştirilebileceği çalışmalarda ifade edilmektedir. Dolaylı siber zorbalık örneği olarak uygunsuz resimler paylaşarak kişiyi zor durumda bırakmak, doğrudan siber zorbalık örneği olarak ise karşı tarafa virüs içerikli belgeler göndermek verilebilir.

### **1.2.3. Siber Zorbalığın Nedenleri**

Bilhassa ergen bireylerin kendi aralarında etkili gözlemlenen siber zorbalığın ana nedenlerinden biri dürtüselliktir. Ergenler genellikle davranışlarının olası sonuçlarını düşünmeden hareket etme eğilimindedirler. Bu durum, riskli deneyimlere daha kolay katılmalarına olanak tanır (Bhat, 2008). Öztürk'ün (2020) çalışmasında, sanat şiddette bulunma ile hareket ve konsantrasyon tepkileri arasında orta düzeyde farklılık bulunmuştur.

Literatür araştırması sonucunda görülmektedir ki siber zorbalık okul dönemi olarak ortaokul öğrencileri arasında yaygınlık göstermektedir. Ortaokul döneminin ergenlik sürecini içermesi ve ergenin bu dönemde kimlik arayışında bulunması yaygınlığın nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Siber zorbalık yaygınlığı gençlerde intihara, içedönük kişilik yapısına, antisosyal davranışlara neden olmaktadır.

Siber zorbalık davranışlarını etkileyen etmenler kişisel ve çevresel etmenler olarak incelenmektedir.

Sanal dünyanın bilinmezliğini avantaj olarak gören ve böylece siber zorbalık davranışını gerçekleştiren kişi (Hoff ve Mitchell, 2009) ve teknolojinin bilinçsiz kullanımı da siber zorbalık nedenleri arasında sayılabilmektedir.

Sanal ortamda kişilerin kimliklerini gizleyebilme imkânı siber zorbalık davranışını arttırmaktadır. Zorba sanki internet ortamında yapılan davranışın zarar vermeyeceğini düşünebilmektedir. Bunun yanı sıra gençlerin birbirlerinden intikam alma isteği, küçük düşürme davranışları, birbirlerine özenme, gruptan dışlanma korkuları, ilgi çekme isteği de gençlerin siber zorbalık yapma nedenleri arasında sayılmaktadır.

Her ne kadar gençler arasında yaygın denilse bile yetişkinler arasında da göz ardı edilemeyecek kadar yaygındır. Özellikle telefon, bilgisayar gibi teknolojik araçlarla iş yükü olan bireylerin bu zorbalık türüne maruz kaldıkları da literatürde bildirilmektedir.

Patchin (2015) tarafından belirtilene göre, Amerika'daki Cyberbullying Research Center'a birçok yetişkinin, aldıkları telefonlar ve e-postalar aracılığıyla siber zorbalığa maruz kaldığını bildirdiği kaydedilmektedir. Bu durum, yetişkinlerin de siber zorbalık konusunda maruz kalma durumu hakkında önemli bir bulgu sunmaktadır.

Ybarra ve Mitchell'in çalışmasına göre (Aktaran Seferoğlu ve Yiğit, 2017), bireylerin ailesel ilişkileri, ebeveynleri ile aralarındaki duygusal bağları ve onlardan aldıkları desteğin düzeyi siber zorbalık üzerinde belirleyici faktörlerden biri olduğunu ifade etmektedir.

Seferoğlu ve Yiğit'in (2017) çalışmalarında, internet kullanma yaygınlığı ile sanal şiddet eyleminde bulunma arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu çalışma, interneti daha sık kullanan bireylerin diğerlerine kıyasla siber zorba davranışlarını daha fazla sergilediğini ortaya koymaktadır.

#### **1.2.4.Siber Zorbalığın Etkileri**

Siber zorbalık davranışlarında doğrudan ve fiziksel bir etkileşim olmamasına rağmen mağdurların, öznel iyi oluş durumunu ve sosyal çevresiyle ilişkilerini etkileyebilmektedir. Bu modern zorbalık türünün, kişiler üzerinde birçok bedensel ve

ruhsal hastalıklara neden olduğu, Heiman, ve Eden'in (2015) alışmaları ile Smith ve diğerlerinin (2008) araştırmalarında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Siber zorbalığın psikolojik etkileri; depresyon, anksiyete, duygu durum bozukluğu, mutsuzluk, huzursuzluk, öfke, korku, intihar düşünceleri, kendilik imgesinin zarar görmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Siber zorbalığa maruz kalanlarda psikolojik etkilereolenik bağlı olarak vücudun çeşitli bölümlerinde ağrı, mide bulantısı, nefes almada güçlük, çarpıntı ve uyku problemleri gibi somatizasyon belirtileri görülmektedir (Horzum ve Ayas, 2014; Li ve ark., 2019).

Siber zorbalık bir yetişkin veya bilinmeyen bir kişi tarafından yapıldığında mağdurların yaşadığı güvenliğinden korku duyma düzeyi artmaktadır (Sourander ve ark., 2010).

Sosyal ilişkiler üzerindeki etkisi sosyalleşememe, dışlanma, güvensizlik, sosyal itibar, sosyal ilişkilerin sürdürülmesi, yalnızlık hissi, aile ilişkileri, aile içi iletişimin azalması örnek olarak verilmektedir.

### **1.2.5.Siber Zorbalığın Yaygınlığı**

Siber zorbalık türünün diğer zorbalık türlerine kıyasla daha yaygın olmasının başlıca nedenleri arasında internete kolay ulaşım, hızlı sonuca varma ve bilinmeyen kimlik sayabiliriz. Günümüz ergenleri doğdukları andan itibaren teknolojiye dayalı bir yaşam ile karşı karşıyadır (Balaban Salı ve ark., 2015).

Camerini, Marciano, Carrara ve Schulz'un (2020) uluslararası literatürde 2007-2017 zaman diliminde yayınlanan 76 araştırmanın sistematik derlemesinde elde edilen bulgulara göre, sanal şiddet vakalarının sıklık değerlerinin %5,3 ile %66,2 arasında değiştiği, sanal şiddet mağduriyet değerlerinin ise %1,9 ile %84,0 aralığında olduğu belirlenmiştir. Kanada ve Amerika'da yapılan çalışmalar, siber zorbalığın gençler arasında yaygın bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Baldry ve diğerleri, 2018).

## **1.3. İNTERNET**

### **1.3.1. İnternetin Genel Tanımı**

Oldukça fazla bilgisayar ve insanın, dünya genelinde yayın yapma, bilgi paylaşımı ve sosyal etkileşim için kullandığı bir iletişim ağı, coğrafi konum veya kullanım zamanına bakılmaksızın insanlar ve bilgisayarlar arasındaki etkileşimi destekler (Leiner ve diğerleri, 2009: 23; Yalçın, 2003: 77).

İnternet, insanların geniş bir bilgi yelpazesine erişimini ve aynı zamanda eş zamanlı iletişim kurmalarına neden olan toplu iletişim aracıdır (Balcı ve Gülnar 2009: 6).

Başka bir ifadeyle, internet insanların, coğrafi konumlarına bakılmaksızın birbirleriyle aynı ağ üzerinde iletişim kurmalarına ve bilgi paylaşımlarına olanak tanıyan bir teknolojidir (Kılıç ve Karaaslan, 1998).

Hayatın merkezinde rol alan internet, faydası ve zararıyla insan yaşamının vazgeçilmezi haline gelmektedir. İnternet insanoğlunun günlük işlerini hızlı ve kolay bir şekilde yapılmasına destek olmaktadır. Öğrenciler için eğitimin vazgeçilmezi, çalışanlar için iş kolaylığı, günlük market alışverişleri, temel eksiklikler için internetin varlığından yararlanılmaktadır. İnternet kullanıcılarının sosyal medya hesapları aracılığıyla var olan ilişkilerini sürdürmekte olduğu ve yeni ilişkiler kurarak internetin sosyalleşmeye de katkı sağladığı ifade edilmektedir. Sosyal medya hesapları, uzun bir süredir var olan araçlar aracılığıyla, uzak mesafelerde bulunan aile bireyleri ve sosyal çevredekilerle kolay ve etkili iletişim imkânı sunar (Göker ve Turan, 2020: 110-111).

### **1.3.2. İnternetin Tarihsel Gelişimi**

İnternetin kökenleri, 1957'de Sovyetler Birliği'nin uzaya gönderdiği ilk yapay uyduyla başlayarak ileriye uzanmaktadır (Çağiltay, 1997, ss.6-11). İlk büyük ölçekli ağ olan ARPANET ise 1969 yılında ABD Savunma Bakanlığı tarafından oluşturulmuştur (Paul, 1994, s.16).

İnternet kavramı son zamanda hayatımızdaki en etkili araçtır ve bu kavramın ortaya çıkmasındaki en önemli etken, soğuk savaş döneminde iletişimin zarar görmesi riskinin yarattığı haberleşme endişesidir. 1950'lerde dünya, soğuk savaşın etkisi altındayken, iletişimin olası bir saldırıda zarar görmesi ve buna bağlı olarak

haberleşme sorunu yaşanması endişesi, internetin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir (Bayzan, 2013: 260).

Dünya, genel olarak bilinen anlamıyla, 1991'de "World Wide Web" (www) terimiyle tanıştı. World Wide Web, internet üzerinde çalışan ve "www" ile başlayan adreslerdeki sayfaların görüntülenmesini sağlayan bir servistir. 1994 yılına gelindiğinde, internet üzerindeki web sitelerinin sayısı 10 bini aşmıştı. World Wide Web, 1994'ten bu yana hızla büyümekte olup, kullanıcıların yaş aralığı da genişlemiştir (Wikipedia, 2014).

### **1.3.3. İnternetin Kullanım Nedenleri**

İnternet, kullanımı ve ulaşımı kolaylaştıkça, günlük hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir (Corrigan, 1998). Bireyler, internet aracılığıyla bilgiye erişimi oldukça basit, ekonomik, süratli ve korunaklı bir şekilde erişmeyi hedeflemişlerdir (Arısoy, 2009: 55).

Ülkemizin yüksek genç nüfus oranına sahip olması, gelişmekte olan bir ülke olmamız, kontrolsüz bir şekilde artan internet kafelerin varlığı ve işsizlik gibi sosyoekonomik etmenler, sorunlu internet kullanımına uygun bir ortam oluşturmaktadır (Öztürk ve diğerleri, 2007: 37).

Ülkemizde son yılda internet kullanım nedenleri incelendiğinde internet üzerinden 2023 yılının ilk 3 ayı içerisinde mal veya hizmet satın alan ya da sipariş veren bireylerin %75,5'i giyim, ayakkabı ve aksesuar, %47,6'sı lokantalardan, fast food zincirlerinden, catering şirketlerinden yapılan teslimatlar, %37,1'si gıda ürünleri, %32,2'si kozmetik, güzellik ve sağlık ürünleri ve %28,8'i temizlik ürünleri, kişisel bakım malzemeleri satın almıştır. (TÜİK,2023)

İnternetin kullanım nedenleri yaş aralıklarına göre değişebilmektedir. Avrupa Çevrim-içi Çocuklar Araştırma Projesi (EU Kids, 2010) kapsamında gerçekleştirilen araştırmaya katılan 9-16 yaş arasındaki çocukların İnternet'i kullanmaya 10 yaş civarında başladığı ve günde 1-1,5 saat İnternet kullandıkları belirtilmektedir.

Çocuklar İnterneti;

- okul işleri (%92)
- eğlence- video klip izlemek (%59)
- oyun oynamak (%49)
- arkadaşları ile sosyal ağlarda paylaşımda bulunmak (%48)
- haberleri okumak ya da izlemek (%40)
- müzik ya da film indirmek (%40) için kullandıklarını belirtmişlerdir.

Ergen ve yetişkin grubun internet kullanım nedenleri arasında sosyal medyada vakit geçirmek, alışveriş yapmak, oyun oynamak ve iletişim kurmak olduğu gözlenmektedir.

#### **1.3.4. İnternetin Yaygınlığı**

İnternet'in kapsayıcılığının sürekli artması, hemen her yerde erişim imkânının bulunması, kullanımının kolaylığı ve sunduğu yüksek kaliteli multimedya kaynakları (Chou vd., 2005) ile, önemli bir sosyal ve iletişimsel araç olma özelliği (Yellowlees ve Marks, 2007) sayesinde, internet her geçen gün daha da popüler hale gelmektedir (Karaca, 2007).

İnternet World Stats (2022) tarafından yapılan araştırmaya göre, dünya genelinde yaklaşık olarak 7 milyar 932 milyon insanın interneti kullanmaktadır. Bu rakam, dünya nüfusunun %67,9'unu kapsadığı belirtilmektedir. Bölgelere göre internet kullanım oranları şu şekildedir: Afrika'da %43,2, Asya'da %67,0, Avrupa'da %89,2, Orta Doğu'da %77,1, Kuzey Amerika'da %93,4 ve Avustralya'da %70,1'dir.

Ülkemizde ev sakinlerinin dijital araçları kullanımlarının incelenmesine bakarak; 2023 yılında haneden İnternete ulaşım fırsatına sahip olan evlerin değeri bir önceki seneye göre 1,4 puan artarak %95,5 olmuştur. İnternet kullanım değeri, 16-74 yaş aralığındaki bireylerde 2022 yılında %85,0 iken bu yıl %87,1 oldu. Cinsiyete göre incelendiğinde bu yıl; erkeklerde %90,9, kadınlarda %83,3 olarak gözlenmiştir (TÜİK, 2023).

#### **1.3.5. İnternetin Ergenler Üzerindeki Etkileri**

İnternetin geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanması, bu dinamik ortamın genel olarak toplumun, özellikle de çocuk ve ergenler üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerinin farkına varmasını güçleştirmektedir (Joinson, 2003).

İnternet kullanımı en yaygın, amaçsız ve kullanım süresinin arttığı olan ergenlik döneminde, gençlerin sosyalleşme becerilerini engelleyebilir ve bununla beraber bedensel ve psikolojik sorunlara neden olabilir. Bu durumların en mühimlerinden biri sorunlu internet kullanımı olarak öne çıkar (Arslan ve diğerleri, 2015: 35).

Ergenler, çevrimiçi oyunlar veya internet platformlarındaki etkileşimler sırasında gerçek hayattan uzaklaşarak hayal dünyasına dalabilirler. Bu durum, sanal ortamdan gerçek yaşama döndüklerinde mutsuzluk ve yalnızlık hissi yaşamalarına neden olabilir. Yapılan son araştırmalar, sanal dünyaya olan bağımlılığın yetişkinleri de mutsuzluğa ve umutsuzluğa sürükleyebileceğini göstermektedir.

### **1.3.6. İnternet Kullanımı ve Bağımlılık Düzeyi**

Sağlıksız ve uzun süre internet kullanımı, insan hayatında birçok probleme neden olmuştur (Anlayışlı ve Serin,2019: 755; Oktan, 2015: 282). Bireylerin iş ve sosyal yaşamlarında internet kullanımına ihtiyaçları kadar kullanım sınırı koyduğu fakat bazılarının ise bu sınırı koyamayarak çeşitli problemler yaşadıkları görülmüştür.

Bu yoğun kullanım alanyazında "internet bağımlılığı", "patolojik internet kullanımı" veya "problemlili internet kullanımı" olarak adlandırılmaktadır (Caplan, 2002: 555).

Orhan Göksun (2019: 512) problemlili internet kullanımını, günlük hayatta, bireysel, mesleki ve toplumsal etkinlikler boyunca internetin tehlikeli bir biçimde kullanılması olarak tanımlamıştır.

"Aşırı internet kullanımı, kullanma isteğinin kontrol edilememesi durumu, internet kullanımından mahrum kalındığında aşırı sinirli ve saldırgan bir hâl alma durumu" olarak tanımlanabilir (Arısoy, 2009).

İlk olarak, Ivan Goldberg (1996), "internet bağımlılığı" terimini tanımlayarak ve üzerine tartışmalar açarak bu konuya ışık tutmuştur. Goldberg, DSM-IV'teki madde bağımlılığı tanı ölçütlerine dayanarak internet bağımlılığı için belirteçler geliştirmiştir.

İnternet bağımlılığı genel olarak internetin sınırsız kullanılması isteğinin önüne geçilememesi, internete bağlı olmadan geçirilen zamanın önemini yitirmesi, yoksun kalındığında aşırı sinirlilik hali ve saldırganlık olması ve kişinin iş, sosyal ve ailevi hayatının giderek bozulması olarak tanımlanabilir.

İnternet Bağımlılık Ölçeği, toplamda 20 madde içermekte olup, en yüksek 100 ve en düşük 0 puan alınabilir. Ölçeğin sonuçlarına göre, 0 ile 50 arasında puan alanlar "internet bağımlılığı belirtileri göstermeyenler" olarak sınıflandırılırken, 51 ile 79 arasında puan alanlar "sınırlı internet bağımlılığı belirtileri gösterenler" olarak değerlendirilir. 80 ve üzeri puan alanlar ise "internet bağımlısı" olarak kabul edilir.

Goldberg (1996), internet bağımlılığını madde bağımlılığı için DSM IV tanı ölçütlerine dayanarak tanımlamıştır. Bir yıl boyunca herhangi bir dönemde aşağıda yazan kriterlerden 3 veya fazlasını karşılayan klinik olarak önemli bozulma veya probleme neden olan uygunsuz internet kullanımı kabul edilmiştir.

1. Aşağıdakilerden herhangi birisiyle tanımlanan şekilde tolerans gelişimi
  - a. Arzulanan zevki alabilmek adına internet kullanım süresinin önemli ölçüde arttırılması.
  - b. Sürekli aynı düzeyde internet kullanımı nedeniyle memnuniyette azalma yaşanması.
2. Aşağıdaki belirtilerden en az ikisi, ciddi ve uzun süreli internet kullanımıyla bir ay içinde ortaya çıkar ve kişilerin bu belirtiler nedeniyle işte, okulda, sosyal ortamlarda ve işlevsellik alanlarında sorun yaşamasının sonucu yoksunluk geliştirilmesi.
  - a. Psikomotor ajitasyon
  - b. Bunaltı
  - c. İnternet ile ilgili takıntılı düşünceler

- d. İnternet ile ilgili hayal kurma
  - e. Tuşlara basma hareketinin istemli ya da istemsiz gerçekleşiyor olması
  - f. Bu sorunları ortadan kaldırmak adına internet veya benzeri servislere bağlanma
3. Düşünülen süreden daha uzun süre internet kullanma.
  4. İnterneti kullanmayı bırakmaya yönelik çabaların başarısız olması.
  5. İnternet ile ilgili faaliyetlere abartılı süre ayrılması.
  6. İnternetin aşırı kullanımından ötürü internet kullanımı dışındaki etkinlikler için ayrılan sürenin azalması (Demirtaş, 2017; Arslan, 2017).

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. GEREÇ VE YÖNTEM

#### 2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresi ve siber zorbalıkla ilişkisini inceleyen yayınlanmış çalışmaların sistematik derlemesidir. Sistematik Derleme (SD), spesifik bir konuda araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla, belirlenmiş kriterlere uygun olarak aynı alanda gerçekleştirilmiş çalışmaların sistematik ve tarafsız bir şekilde taranması, bulunan çalışmaların niteliğinin değerlendirilmesi ve daha sonra sentezlenerek bir araya getirilmesi sürecidir (Çınar, 2021).

#### 2.2. Araştırma Yöntemi

Bu bölüm araştırmada kullanılan Google Akademik veri tabanı, anahtar kelimelerin seçimi ve tarama sürecini içermektedir.

#### Google Akademik

Google tarafından hizmete sunulan Google Akademik veri tabanı sadece akademik makalelerde arama yapan arama motorudur.

#### Anahtar Kelimeler

Çalışmanın sorularına cevap bulabilmek için tarama sürecinde kullanılan anahtar kelimelere bu bölümde yer verilmiştir. Derleme çalışmasında yayınlanmış çalışmalara ulaşabilmek için “internet kullanımı”, “internet bağımlılığı”, “siber zorbalık”, “sanal zorbalık”, “kullanım sıklığı”, “problemlerli internet kullanımı” anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

### 2.3. Tarama ve Seçim Süreci

Araştırma için elde edilen çalışmalar incelenmiştir. Mevcut çalışmanın veri toplama sürecinde Google Akademik veri tabanında süre sınırlaması olmadan çalışmalar taranmıştır. Ayrıntılı bir şekilde incelenerek dahil etme ve dışlama kriterlerine uygun olan çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Tablo 2.4'te alan yazın taraması kapsamında kullanılan arama anahtarları yer almaktadır.

**Tablo 2.4. Alanyazın taraması kapsamında kullanılan arama anahtarları**

Veri tabanı	Arama Kelimeleri	Dil
Google Akademik	“internet bağımlılığı” VE “siber zorbalık” “problemlili internet kullanımı” VE “siber zorbalık”	Türkçe sayfalarda ara

### Dahil Etme ve Dışlama Kriterleri

#### Araştırmanın dahil etme kriterleri şu şekildedir:

- Örnekleme Türkiye'deki ergenler (10-19 yaş aralığı)
- Türkçe sayfalarda ve Türkçe dilinde yayınlanan çalışmalar.
- Siber zorbalık ve internet kullanım süresi arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan çalışmalar.
- Siber zorbalık ve problemlili internet kullanımı arasında ilişkiyi anlamaya çalışan çalışmalar.

#### Araştırmanın dışlama kriterleri şu şekildedir:

- Literatürdeki 25 yaş altı örneklem içeren çalışmalar.
- Yabancı dilde yazılan çalışmalar.
- Eğitim düzeyi üniversite olarak belirtilen çalışmalar.

Yapılan alan yazın taraması sonucunda toplam 170 araştırmaya ulaşılmış ve bunlar arasından dâhil edilme kriterleri göz önünde bulundurularak 10 çalışma araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların künyelerine ilişkin bilgiler Tablo 2.5’te gösterilmiştir.

<b>Tablo 2.5 Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar</b>		
<b>Yazar ve Yıl</b>	<b>Başlık</b>	<b>Araştırma Türü</b>
Ünver ve Koç, 2017	Siber Zorbalık ile Problemlı İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Araştırma Makalesi
Semerci, 2017	Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi	Araştırma Makalesi
Efe, Erdem ve Vural, 2021	Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve İnternet Bağımlılığı	Araştırma Makalesi
Sezer Efe, Erdem ve Caner, 2022	Adölesanlarda Siber Zorbalık, İnternet Bağımlılığı ve Algılanan Stres	Araştırma Makalesi
Çoban ve Önder, 2021	Suçta Sürüklenen Çocuklarda Akıllı Telefon Bağımlılığı, Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi	Araştırma Makalesi
Talan, Bostan ve Öztürk, 2021	Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Durumları ile Yalnızlık Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Araştırma Makalesi
Kaban ve Gültekin, 2022	Ergenlerde Siber Zorbalığın İnsani Değerler Açısından İncelenmesi	Araştırma Makalesi
Erdoğan, 2021	Dijital Okuryazarlık ve Siber Zorbalık: Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Bir İlişkisel Tarama Araştırması	Araştırma Makalesi

Yiğit, Keskin ve Yurdugül, 2018	Ortaokullarda Siber Zorbalık ve Aile Desteği Arasındaki İlişkinin Cinsiyet, İnternet Kullanımı ve Öğrenim Düzeyi Bağlamında İncelenmesi	Araştırma Makalesi
Deniz ve Çalışgan, 2015	İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık	Araştırma Makalesi

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Araştırmanın temel amacı Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresi ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları sistematik derleme yöntemiyle incelemektir. Bu doğrultuda bu bölümde elde edilen çalışmalar incelenmiş ve çalışmaların bulgularında yer alan değişkenlerin siber zorbalık ve internet kullanım süresine olan etkilerine yer verilmiştir.

#### 1-Cinsiyet

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar cinsiyet açısından incelendiğinde 6 çalışma elde edilmiştir. Elde edilen çalışmaların 4 tanesinde cinsiyetin siber zorbalık üzerinde etkisi olmadığı sonucu elde edilmiştir. Cinsiyet ile sanal şiddet ve problemlili internet kullanımı arasında anlamlı farklılık bulunmadığı (Ünver ve Koç, 2017; Talan, Bostan ve Öztürk, 2021; Erdoğan, 2021; Kaban ve Gültekin, 2022; Yiğit, Keskin ve Yurdugül, 2018) sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen 2 çalışma ise cinsiyetin siber zorbalığa etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmalardan birinde erkek adölesanların siber zorba olma puan ortalamalarının daha yüksek olduğu (Sezer Efe, Erdem ve Caner, 2022) diğerinde ise siber zorbalık oranının ilköğretim öğrencilerinden kız cinsiyetinin erkek cinsiyete göre daha fazla olduğu (Deniz ve Çalışgan, 2015) sonucuna ulaşılmıştır.

#### 2- Yaş

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar yaş açısından incelendiğinde 2 çalışma elde edilmiştir. Bu çalışmaların sonucunda yaş değişkeninin siber zorbalık (Ünver ve Koç, 2017) ve internet bağımlılığı (Deniz ve Çalışgan, 2015) üzerinde etkisi olmadığı gözlenmiştir

### **3- Okul Türü/Alanı**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 3 çalışmanın okul türü ve alanının siber zorbalık ve problemlili internet kullanımına etkisini incelediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda siber zorbalık puan ortalamalarına göre okul türü makine olan öğrencilerin, okul türü bilişim teknolojileri olan öğrencilerden daha fazla (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021), lise türü için İmam Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin sanal şiddet, tehlikeli internet tutumları ve sorunlu internet kullanımı puanları, Anadolu Öğretmen Lisesi, Genel Lise, Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilere kıyasla anlamlı derecede düşük (Ünver ve Koç, 2017) olduğu görülmüştür. Başka bir araştırmada, dört çeşit okulda okuyan öğrenciler arasında çalışma yapılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde sanal şiddet puanı en fazla olan okul Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine giden öğrencilerin olurken, en az siber zorbalık yaşandığı okul ise Fen Lisesi olarak belirlenmiştir (Kaban ve Gültekin, 2022).

### **4- Aylık Gelir**

Araştırmaya dahil edilen çalışma sonuçları incelendiğinde 1 çalışmanın ailenin aylık gelirinin öğrencilerin siber zorbalık durumlarıyla ilişkisini incelediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen çalışma sonuçlarına göre, aylık geliri 2500 TL ve üzerinde olan bireylere göre, geliri 1500 TL ve altında olanlar daha az siber zorbalık yaşamıştır. (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021).

### **5- Kardeşe Sahip Olma**

Araştırmaya dahil edilen çalışma sonuçları incelendiğinde 1 çalışmanın kardeşe sahip olmanın öğrencilerin siber zorbalık durumlarıyla ilişkisini incelediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen çalışma kardeşe sahip olma durumunun öğrencilerin siber zorbalık ve siber zorba mağdur olmasını etkilemediği sonucunu ortaya çıkarmıştır (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021).

### **6- Sınıf Düzeyi**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 3 çalışmanın sınıf düzeyi ile siber zorbalık ilişkisini incelediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmalar sonucunda 3 çalışmanın sonucunda lise düzeyinin siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lise 3. sınıfta öğrenim gören öğrenciler, lise 1. sınıfta öğrenim

gören öğrencilerden daha yüksek seviyede sanal şiddet eyleminde bulunma eğilimindedir. Ancak, aynı zamanda sanal şiddet görme durumları da daha yüksektir (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021). Öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan araştırmaya göre, 12. sınıf öğrencilerinin en fazla zorbalık davranışı sergileyen sınıf düzeyi olduğu tespit edilmiştir. Bu takip eden sınıf düzeyleri ise sırasıyla 11. ve 10. sınıflardır. Öte yandan, en az zorbalık davranışı sergileyen sınıf düzeyi ise dokuzuncu sınıflardır. (Semerci, 2017). Sınıf düzeyi arttıkça sanal şiddet puanlarının anlamlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir (Yiğit, Keskin ve Yurdugül, 2018).

### **7- Anne Baba Eğitim Durumu**

Elde edilen çalışmalar incelendiğinde 2 çalışmanın anne baba eğitim durumu ve siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelendiği gözlenmiştir. Bu çalışmalardan birinde, baba eğitim düzeyinin siber zorbalık düzeyi üzerinde bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, anne eğitim seviyesi lise mezunu olan öğrencilerin, anne eğitimi ilköğretim derecesinde olanlara kıyasla daha çok sanal şiddet davranışları sergiledikleri sonucuna varılmıştır (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021). Diğer bir çalışmanın sonuçlarına göre, baba ve anne eğitim durumunun siber zorbalık puanlarında anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenmiştir. Bu sonuç, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çocukların siber zorbalık davranışlarını etkileyebileceğini göstermektedir (Erdoğan, 2021).

### **8- Anne Baba Birlikteliği**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 1 çalışmanın anne babanın birliktelik durumunun siber zorbalıkla ilişkisini incelediği görülmüştür. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, ebeveynlerin ilişki durumu ile sanal şiddet, sanal mağduriyet ve izolasyon hissi düzeyleri arasında bir ilişki gözlenmemiştir (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021).

## **9- Akıllı Telefon Kullanma Durumu**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 1 çalışmanın akıllı telefon kullanma durumlarının siber zorbalıkla ilişkisini incelediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, adölesanların akıllı telefon kullanım durumlarına göre siber zorba olma puanları arasında fark saptanmamıştır. Ancak, akıllı telefon kullanan adölesanların internet bağımlılığı puan ortalamalarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Sezer Efe, Erdem ve Caner, 2022).

## **10- Evde İnternetin Bulunması**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 2 çalışmanın evde internet bulunmasının siber zorbalık ve internet bağımlılığı ile ilişkisini incelemiştir. Elde edilen çalışmalar incelendiğinde, ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı eğilimlerinin, evlerinde internet bağlantısı olma durumuna göre farklılık (Deniz ve Çalışgan, 2015), lise seviyesinde öğrenim gören öğrencilerin hanelerinde internet erişimine sahip olup olmaması ile sanal şiddet arasında farklılık (Kaban ve Gültekin, 2022) bulunmamıştır.

## **11-İnternete Bağlanma Durumu**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 1 çalışmanın internete bağlanma durumunun siber zorbalık ve internet bağımlılığı ile ilişkisini incelemiştir. Elde edilen çalışmanın sonucunda telefonda internete bağlanma durumu ile siber zorba olma puan ortalamaları arasında bir fark olmadığı saptanmıştır. Bu çalışmada, akıllı telefon kullanan ve bu cihazı internete bağlamak suretiyle kullanılan adölesanların internet bağımlılığı puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Sezer Efe, Erdem ve Caner, 2022).

## **12- İnternet Kullanım Amacı**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 3 çalışmanın internette gezinme amacı ile sanal şiddet ve internet kullanım süresi arasındaki durumu incelemiştir. Elde edilen 2 çalışmanın sonucunda internet kullanım amacı ile siber zorbalık ve internet kullanım süresi arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim gören gençlerin internet sayfalarını kullanma amaçları ile sanal şiddet, sorunlu internet kullanımı ve sanal şiddet davranışları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

İnterneti ödevlerini yapmak için tercih eden öğrencilerin, sorunlu internet kullanımı ve sanal şiddet puanları, çevrimiçi platformları tercih eden öğrencilere kıyasla daha az seviyededir. Ödev sayfalarını kullanan öğrencilerin, tehlikeli internet kullanımı puanları da çevrimiçi platform ve eğlence sayfalarını kullananlara oranla daha düşüktür (Ünver ve Koç, 2017). İnternete bağlanarak sosyal medya uygulamalarını kullanmaya çalışan bireylerin, interneti eğitim için tercih edenlere oranla daha yüksek siber zorbalık seviyesine sahip oldukları tespit edilmiştir (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021).

Elde edilen 1 çalışmanın sonucuna göre ise öğrencilerin siber zorbalık ve mağduriyet durumları ile internet kullanma amaçları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Semerci, 2017).

### **13- İnternet Bağımlılığı**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 4 çalışmanın internet bağımlılığı ile siber zorbalık arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile siber zorba olma arasında eksi yönde, düşük seviyede farklılık (Efe, Erdem ve Vural, 2021), problemlerli internet kullanımı/riskli internet davranışı ve sanal şiddet arasında istatistiksel olarak olumlu yönde, zayıf bir ilişki (Ünver ve Koç, 2017), siber zorba olan adölesanların internet bağımlılıkları arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki (Sezer Efe, Erdem ve Caner, 2022) ve internet bağımlılığı ve siber zorba olma arasında anlamlı ancak düşük ilişki (Deniz ve Çalışgan, 2015) bulunmuştur.

Elde edilen 1 çalışmada ise akıllı telefon bağımlılığı ile siber zorba olma arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır (Çoban ve Önder, 2021).

### **14- İnternet Kullanım Sıklığı**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 8 çalışma internet kullanım sıklığının siber zorbalıkla ilişkisini incelemiştir. Çalışmaların 5 tanesi internet kullanım sıklığının siber zorbalığa etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. 1 hafta boyunca internette harcanan süren yedi saat/gün olan lisede öğrenim gören öğrencilerin sanal şiddet ve internet saldırganlığı ve sanal zorba olma ölçeklerinin ortalamasının yüksek olduğu (Efe, Erdem ve Vural, 2021), günlük olarak en fazla 2 saat internette bulunan

bireylerin, sanal şiddet, sorunlu internet kullanımı ve tehlikeli internet tutum puanlarının, gün içinde 3 saatten fazla tercih edenlere oranla anlamlı seviyede düşük olduğu (Ünver ve Koç, 2017), internete günde 6 saat ve üzeri bağlananların, gün içinde bir saatten az kullananlara oranla daha çok sanal şiddet davranışları sergilediği (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021), haftalık 20 saatten fazla internet kullanan öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri, haftada 10 saate kadar internet kullanan öğrencilere göre daha yüksek olduğu ve hiç internet kullanmayan öğrencilerin siber zorbalık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu (Yiğit, Keskin ve Yurdugül, 2018), haftada 21 saatten fazla internet kullanan bireylerin, daha yüksek bir internet bağımlılık eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. Diğer yandan, haftada 5 saatten az internet kullananlarda ise internet bağımlılığı eğilimi gözlenmediği (Deniz ve Çalışgan, 2015) sonuçlarına ulaşılmıştır.

Elde edilen çalışmalardan 3 tanesi ise internet kullanım sıklığının siber zorbalığa etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Öğrencilerin sanal şiddet davranışı sergileme ve sanal şiddet mağduru olma durumları ile 1 günde internette harcanan süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmemiştir (Semerci, 2017; Kaban ve Gültekin, 2022; Erdoğan, 2021).

### **15- İnternete Bağlanılan Ortam**

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde 3 çalışmanın internete bağlanılan yer ile siber zorbalık ve internet kullanım süresi arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen çalışmaların sonuçlarına göre, bir çalışmada internete bağlanılan yerler açısından sanal şiddet, sanal mağduriyet ve izolasyon hissi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021).

Elde edilen 2 çalışma ise internete bağlanılan ortam ile siber zorbalığın arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Siber zorbalığın oransal olarak en fazla meydana geldiği ortam, sosyal medya platformlarından biri olan "Facebook" olarak tanımlanmıştır (Deniz ve Çalışgan, 2015). Diğer çalışmada da lise düzeyindeki öğrencilerinin %4,2'sinin sohbet odasında, %2,6'sının cep telefonu mesajı şeklinde ve %2,4'ünün sanal ortamlarda sanal şiddette bulunduğu sonucuna ulaşmıştır (Efe, Erdem ve Vural, 2021).

## 16- Diğer Değişkenler

- Ergenler arasında izolasyon hissi ile sanal şiddet seviyeleri arasında olumlu yönde güçlü bir farklılık tespit edilmiştir.

- Çevrimiçi platformları kullanan bireyler, daha çok siber zorbalığa maruz kalmakta ve buna ek olarak daha çok sanal şiddet eyleminde bulunmuşlardır (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021).

- Sanal şiddet ile temel değerler arasında yüksek oranda negatif yönlü bir farklılık belirlenmiştir. Yüksek siber zorbalık puanlarına sahip bireylerin insani değerleri daha düşük iken, düşük siber zorbalık puanlarına sahip bireylerin insani değerleri daha çok olarak kaydedilmiştir. Beşerî değerlerin alt maddelerine bakıldığında, sorumluluk ve saygı değerleri ile sanal şiddet puanı arasında orta düzeyde negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, daha yüksek sorumluluk sahibi olan bireylerin daha düşük seviyede sanal eziyet yaptığını göstermektedir. Dostluk, barış yanlısı ve Hoşgörü değerleri ile sanal şiddet puanı arasında ise zayıf düzeyde ters yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir (Kaban ve Gültekin, 2022).

-Yapılan bir araştırma elektronik beceriler ve sanal şiddet puanları arasında anlamlı ve ters bir farklılık olduğunu göstermektedir.

-Kişisel bilgisayar sahipliği siber zorbalık puanları üzerinde bir etki yaratmadığına ulaşılmıştır.

- Yapılan çalışmada, dijital vatandaşlık seviyeleri ile sanal şiddet tutumları arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 2021).

-Öğrencilerin ailelerinden algıladıkları destek ile siber zorbalık düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Yiğit, Keskin ve Yurdugül, 2018).

-Öğrencilerin ebeveynleriyle internet faaliyetlerini paylaşma durumları ile sanal şiddet, sorunlu internet kullanımı ve sanal şiddet davranışları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar bulunmaktadır. İnternette ziyaret ettiği siteleri ebeveynlerine bildiren öğrencilerin, sorunlu internet kullanımı, sanal şiddet ve tehlikeli internet

tutumları toplam puanları, kullandığı siteleri ebeveynlerine bildirmeyen öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha düşüktür (Ünver ve Koç, 2017).

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### 4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

#### 4.1. Tartışma

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresi ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi sistematik derleme yöntemiyle incelemektir. Sistematik derleme sonucunda dahil edilme kriterleri doğrultusunda çalışmaları araştırma makaleleri oluşturmaktadır. Elde edilen makaleler ilköğretim ve lise düzeyindeki ergenleri kapsamaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre cinsiyetin siber zorbalık üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu destekleyen çalışmalar (Çivilidağ ve Cooper, 2013; DePaolis ve Williford, 2015; Vandebosch ve Van Cleemput, 2009) dışında bulguları desteklemeyen çalışmalarda (Dilmaç, 2009; Metli&Şirin,2019) bulunmaktadır. Bu çalışmalar, siber zorbalık davranışının erkeklerde, kızlara kıyasla daha fazla olduğunu göstermiştir. Bunun nedeni olarak erkeklerin kendilerini daha güçlü gösterme düşünceleri olabilir.

Çalışmalar incelendiğinde yaş değişkeninin siber zorbalık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Erdur, Baker ve Tanrıkulu, 2010;) vardır. Bu bulguya karşı yaş değişkeninin arttıkça öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma durumlarının arttığını gösteren çalışmalar (Cemaloğlu ve Özer, 2016; Özel, 2013) bulunmaktadır. Yaş ile siber zorbalık düzeyinin artmasının nedenini ergenlerin büyüdükçe internet ortamına daha fazla uyum sağlamaları olabilir.

Çalışmalar incelendiğinde okul türünün siber zorbalık üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre Fen liseleri ve İmam hatip liselerinin siber zorbalık düzeyleri daha düşük çıkmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmaların (Özbay, 2013) çalışma sonuçları da İmam Hatip lisesinde okuyanların sanal şiddet puanlarının, diğer lisede okuyanların sanal şiddet puanlarından daha az seviyede gözlenmiştir.

Bunun nedenini imam hatip liselerinde öğrencilere ahlaklı davranışların sıklıkla hatırlatılmış olduğu söylenebilir. Fen liselerinde siber zorbalık düzeyinin düşük olmasının nedenini de başarı değişkeni ile açıklayabiliriz.

Çalışmalar incelendiğinde aylık gelirin siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Kocatürk, 2014) bulunmaktadır. Bu bulguyu desteklemeyen çalışmaların (Eroğlu vd., 2015) sonuçları için yorum yapacak olursak, gelir düzeyi düşük ailelerin alım gücü sınırlı olduğu için öğrencilerin internete ulaşma imkanının kısıtlı olduğu ifade edebilir.

Çalışmalar incelendiğinde kardeş sahibi olmanın siber zorbalıkla ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Özer ve Cemaloğlu, 2016) bulunmaktadır.

Çalışmalar incelendiğinde sınıf düzeyinin siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf düzeyi arttıkça siber zorbalık düzeyleri artmaktadır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Kowalski ve Limber, 2007; Manap, 2012; Slonje ve Smith, 2008) olduğu gibi desteklemeyen çalışmalar (Katzner vd., 2009; Özdemir ve Akar, 2011) da bulunmaktadır.

Çalışmalar incelendiğinde anne baba eğitim durumunun siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Annenin eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin siber zorba olma düzeyi de artmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Akbaba ve Eroğlu, 2013; Serin, 2012) bulunduğu gibi bu bulguyu desteklemeyen çalışmalar (Akbaba ve Eroğlu, 2013; Serin, 2012) da bulunmaktadır. Annenin iş hayatında bulunup çocuklarına vakit ayırmakta zorlanmasını bulguların nedeni olarak söyleyebiliriz.

Çalışmalar incelendiğinde anne baba birlikteliğinin siber zorbalıkla ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu desteklemeyen çalışmalar (Özer ve Cemaloğlu, 2016) bulunmaktadır. Anne babanın birlikteliği çocukların gelişimi için destek sağlarken bazen çatışmalı evliliklerde bu destek zarara dönüşebilir ve çocuk bu zarar sonucunda kendisini internetle daha çok vakit geçirirken bulabilir.

Çalışmalar incelendiğinde akıllı telefon kullanma durumunun siber zorbalıkla ilişkisi olmadığını fakat internet bağımlılığı ile ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akıllı telefon kullanma ve siber zorbalık arasında ilişki olmadığı sonucunu

desteklemeyen çalışma (Özer ve Cemaloğlu, 2016) bulunmaktadır. Siber zorbalık internet ortamında yapıldığı için ve akıllı telefonlarla internete kolay erişim sağlanması bu sonucun kabul edilebilir olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmalar incelendiğinde evde internetin bulunması durumunun siber zorbalıkla ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışma (Metli ve Şirin, 2019) bulunmaktadır.

Çalışmalar incelendiğinde internet bağlanma durumunun siber zorbalıkla ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Efe, Erdem ve Caner, 2022).

Çalışmalar incelendiğinde internet kullanım amacının siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışma (Ünver, 2016), ödev yapmak için internet kullananların sanal şiddet puanlarının, çevrimiçi platformlarını kullananlara oranla daha az seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medyada kimliğimizi gizleyerek tanımadığımız insanların gönderilerine yorum yapabilme imkanına sahip olmak siber zorbalık düzeyini arttırdığını söyleyebiliriz.

Çalışmalar incelendiğinde internet bağımlılığının siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Gencer, 2017) bulunmaktadır.

Çalışmalar incelendiğinde internet kullanım sıklığının siber zorbalıkla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Özer ve Cemaloğlu, 2016; Kwan ve Sworic, 2012) bulunmaktadır. İnternet kullanım sıklığı arttıkça siber zorbalık düzeyi artmaktadır. Bu bulguyu desteklemeyen çalışma (Çalışgan, 2013) da bulunmaktadır.

Çalışmalar incelendiğinde internete bağlanılan ortamın siber zorbalıkla ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Ayas ve Horzum, 2012) bulunmaktadır. Öğrenciler internet ortamında kendilerini özgür hissettiklerinden dolayı istediklerini yapabilme özgürlüğüne sahip olma düşüncesindedirler.

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar incelendiğinde Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresi ve siber zorbalık ile ilgili olarak öncelikle ergenlik, siber

zorbalık kavramlarının tanımlandığı, diğer değişkenlerle ilişkisinin incelendiği, destek programları çalışmalarının uygulandığı belirlenmiştir.

#### **4.2. Sonuç ve Öneriler**

Mevcut sistematik derleme çalışmasının elde edilen sonuçları dikkate alınarak Türkiye’de ergenlikte internette harcanan süre ve sanal şiddet arasında anlamlı bir farklılık gözlemlendiği söylenebilir. Son dönemde, özellikle okullarda, ergen bireyler arasında zorbalık tutumlarının yükseldiği, farklı araştırmalar tarafından incelenmiştir (Belsey, 1999; Griffin ve Gross, 2004; Olweus, 2013; Li, 2005).

Çalışmaların sonucunda bakım verenlere büyük sorumluluk düştüğü görülmektedir. İnternet kullanımının denetlenmesi, internet kullanım süresini azaltmanın yollarının bulunması ilk hedeflerden biri olmalıdır.

Türkiye’de ergenlikte internet kullanım süresinin belirli bir süreyi aşması literatürde bağımlı olarak tanımlanmaktadır. Bu sonuç doğrultusunda internet bağımlılığı ve siber zorbalık davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmanın sonucu da aralarında güçlü bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.

Literatürde internet kullanım süresi ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi demografik değişkenler açısından inceleyen çalışma cinsiyet açısından erkeklerin siber zorbalık davranışının kadınlardan daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Erkek öğrencilere örneklikler sunularak bu zorbalık davranışını azaltmaları sağlanabilir.

Denetimsiz bir şekilde akıllı telefona sahip olan öğrencilere ve internette uzun süre vakit geçiren öğrencilere internetin fizyolojik ve psikolojik zararlarını anlatmak amacıyla aileler, öğretmenler ve toplumun önde gelen isimleri öğrencileri uyarmalıdır.

## KAYNAKÇA

- Adriani JW, Laviola G** (2004) Windows of vulnerability to psychopathology and therapeutic strategy in the adolescent rodent model. *Behav Pharmacol*, 15:341-352.
- Ahioglu-Lindberg, E. N.** (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Akalın A.** Cinsel kimlik gelişimi. İçinde: Fincancıoğlu N, Bulut A, editörler. Cinsel sağlık bilgileri eğitimi öğretmen el kitabı. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı; 2000. p.27-35.
- Akbaba, S.,& Eroğlu, Y.** (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-121.
- Akbıyık, C., & Keste, M.** (2016). Siber zorbalığın öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 844-859.
- Akgül, G., Atalan-ergin, D. & Uzunpınar, S.** (2021). Üstün Yetenekli Ergenlerde Problemlİ İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık: Drama Temelli Bir Müdahale Programının Etkililiği. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 16 (2), 167-190.
- Akkurt Nurtan, K., & Evgin, D.** (2019). 9. Sınıf Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı, Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
- Akpınar, A.** (2023). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Yaşantılarının Okula Bağlılık ile İlişkinin Belirlenmesi (Doctoral dissertation).

- Andersen, S. L. ve Teicher, M. H.** (2008). Stress, sensitive periods and maturational events in adolescent depression. *Trends in Neurosciences*, 31(4), 183–191.
- Anlayışlı, C., Ve Serin, N. B.** (2019). Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Depresyonun Cinsiyet, Akademik Başarı ve İnternete Giriş Süreleri Açısından İncelenmesi. *Folklor/Edebiyat*, 25(97-1): 753-767.
- Arıca, O. T.** (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. *Fatih Üniversitesi Kariyer Penceresi Dergisi*, 10(6). 11-12.
- Arıca, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., & Memmedov, C.** (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(3), 253–261.
- Arısoy, Ö.** (2009). İnternet Bağımlılığı ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(1): 55-67.
- Arslan, A., Kırık, A. M., Karaman, M. Ve Çetinkaya, A.** (2015). Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Dijital Bağımlılık. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (8): 34-58.
- Arslan G.** Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Olan Ergenlerin İnternet Bağımlılığı Düzeylerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul 2017,119.
- Baker, Ö. E., & Topçu, Ç.** (2010). The Revised Cyber Bullying Inventory (Rcbi): Validity And Reliability Studies. *Science Direct*. 5. 660–664.
- Balaban Salı J, Ergün Başak B, Baştürk Akça E** (2015). Cyberbullying among Middle School Students in Turkey. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 5(2): 109-130.
- Balcı, Ş., Ve Gülnar, B.** (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılarının Profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1): 5-22.

- Bayhan, P., & Işıtan, A. G. S.** (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: Akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20), 33-44.
- Bayzan, Ş.** (2013). İnternet bağımlılığı: Sorun ve çözümler. 259-278. Anı Yayıncılık.
- Benes F. M.** (2003) Why does psychosis develop during adolescence and early adulthood *Curr Opin Psychiatry*, 16:317-319.
- Beran, T., ve Li, Q.** (2005). Cyber-harassment: A study of new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 265-277.
- Bhat, C. S.** (2008). Cyber bullying: Overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal Of Guidance And Counselling*, 18(1), 53-66.
- Burcu, T. Ü. R. K., & Şenyuva, G.** (2021). Şiddet sarmalı içinden siber zorbalık: bir gözden geçirme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 462-479.
- Burgess-Proctor, A., Patchin, J. W., & Hinduja, S.** (2009). Cyberbullying and online harassment: Reconceptualizing the victimization of adolescent girls. *Female crime victims: Reality reconsidered*, 162, 176.
- Camerini, A.-L., Marciano, L., Carrara, A. ve Schulz, P. J.** (2020). Cyberbullying perpetration and victimization among children and adolescents: A systematic review of longitudinal studies. *Telematics and Informatics*.
- Campbell, M. A.** (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise?. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(01), 68-76.
- Caplan, S. E.** (2002). Problematic Internet Use And Psychosocial Well-Being: Development Of A Theory-Based Cognitive–Behavioral Measurement Instrument. *Computers In Human Behavior*, 18(5): 553-575.
- Cicioğlu, M.** (2014). Öğrencilerin problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.*

- Cihan Aydoğdu**, Televizyon ve Bilgisayarın (18-24 Yaş) Gençler Üzerindeki Psikolojik Etkileri (Hendek Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2003, s. 66.
- Cihangir Çankaya, Z., & Meydan, B.** (2018). Ergenlik Döneminde Mutluluk Ve Umut. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 207-222.
- Chou,C., Condrón, L.A., & Belland, J.C.** (2005). Review of the research on internet addiction. *Educational Psychology Review*, 17(4), 363-388. 10.1007/s10648-005-8138-1.
- Cloutier, R., & Onur, B.** (2019). ERGENLİK PSİKOLOJİSİNDE KURAMLAR. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 27(2), 875-904.
- Collins, A.W., Sprinthall A. N.** (1995). *Adolescent Psychology*. New York: McGraw-Hill International Edition, pp: 172,177.
- Corrigan, Dan.** CASO' s Internet University. Cape Softvware, 1998. "CyberEd," [http://www.umassd.edu/\(ybered/distlearningkome.ktml](http://www.umassd.edu/(ybered/distlearningkome.ktml), 1998.
- Çağiltay, Kürşat.** *Internet*. Ankara: ODTÜ Yayınları, 1997.
- Çalışgan, H.** (2013). İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Çelen, F. K., Çelik, A., & Seferoğlu, S. S.** (2011). Çocukların internet kullanımları ve onları bekleyen çevrim-içi riskler. *Akademik Bilişim*, 2(4), 645-652.
- Çelik, G., Tahiroğlu, A., & Avcı, A.** (2008). Ergenlik Döneminde Beynin Yapısal ve Nörokimyasal Değişimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(1).
- Çiçek, S.** (2019). Ortaöğretim Öğrencilerinin Problemlerini İnternet Kullanımlarının ve Siber Zorbalık Davranışlarının Denetim Odağı ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).

- Çivilidağ, A., & Cooper, H. T.** (2013). Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği. *International Journal of Social Science*, 6(1), 497-511.
- Demirtaş Ö.Ö.** Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Prevalansı ve Prediktörleri, Uzmanlık Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul 2017,131.
- Deniz, L., & Çalışgan, H.** (2015). İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(4), 399-422.
- DePaolis, K., & Williford, A.** (2015, June). The nature and prevalence of cyber victimization among elementary school children. In *Child & Youth Care Forum* (Vol. 44, pp. 377-393). Springer US.
- Dikmen, M., & Tuncer, M.** (2017). Akademisyenlerin siber zorbalığa yönelik algıları ve mücadele etme yöntemleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 675-686.
- Dilmaç, B.** (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1291-1325.
- Dinçel, E.** (2006). Ergenlik dönemi gelişimsel ödevleri ve psikolojik problemler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Ankara*.
- Ebru, A. K. Ü. N.** (2017). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1), 85-116.
- Eker, A.** (2022). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve internet bağımlılığı.
- Elkind, D.** (1975). *Programmed Learning Aid of Cognitive Development*. Illinois: Learning Systems Company

- Erdoğan, E.** (2021). Dijital Okuryazarlık ve Siber Zorbalık: Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Bir İlişkisel Tarama Araştırması. *International Journal of Field Education*, 7(2), 61-76.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F.** (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eğitim Araştırmaları*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö.,& Tanrikulu, I.** (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2771-2776
- Eroğlu, Y.** (2014). Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).
- Eroğlu, Y., Peker, A., ve Yaman, E.** (2011). Okul zorbalığı ve siber zorbalık. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- EU Kids Online II Türkiye.** (2010). Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi Türkiye sonuçları.
- Gander, M.J. & Gardiner H.W.** (1993). Çocuk ve Ergen Gelişimi. B. Onur (Ed). Ankara: İmge Yayınevi.
- Geçtan, E.** (1988). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gençtan, E.** (1995). Psikanaliz ve sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Gencer, H.** (2017). Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık davranışları ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Gizli Çoban, Ö. & Önder, A.** (2021). Suça Sürüklenen Çocuklarda Akıllı Telefon Bağımlılığı, Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi. *Akdeniz Tıp Dergisi*, 7 (3), 430-435 .

- Goldberg I.** Internet Addiction Disorder. [www.cog.brown.edu/brochure/people/duchonf/humor/internetaddiction.html](http://www.cog.brown.edu/brochure/people/duchonf/humor/internetaddiction.html), 1999.
- Göker, M. E. Ve Turan, Ş.** (2020) Covid-19 pandemisi sürecinde problemlili teknoloji kullanımı. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 5(Covid-19 Özel Sayısı), 108-114
- Gross EF.** Adolescent internet use: What we expect, what teens report. *J Appl Dev Psychol* 2004; 25(6): 633- 649.
- Heiman, T., Olenik-Shemesh, D., & Eden, S.** (2015). Cyberbullying involvement among students with ADHD: relation to loneliness, self-efficacy and social support. *European Journal of Special Needs Education*, 30(1), 15-29.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W.** (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant behavior*, 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., ve Patchin, J. W.** (2015). *Bullying beyond the schooyard: Preventing and responding to cyberbullying. Second Edition.* California: Corwin Press.
- Hoff, D. L., & Mitchell, S. N.** (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.
- Horzum MB, Ayas T** (2013). Exploring guidance counselors' cyber bullying awareness level in terms of various variables. *Hacettepe University Journal of Education*, (23): 195-205.
- IWS-İnternet Dünya İstatistikleri (Internet Users İn The World)** (2019). İnternet'ten 09.12.2023'te Erişilmiştir.
- Joinson AN.** *Understanding the psychology of internet behaviour: Virtual words, real lives,* Palgrave Macmillan Press 2003.
- Karabekiroğlu, K.** (2014). *Ergenin Ruhsal Gelişimi.* (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

- Karaca, M.** (2007). Aileyi tehdit eden yeni bir tehlike: sanal ilişkiler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2(3), 131-143.
- Karahisar, Ş.** (1999). İnternet ortamında eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(18), 145-168.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D., & Belschak, F.** (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21(1), 25-36.
- Kayri, M. Ve Günüç, S.** (2010). Türkiye'de İnternet Bağımlılık Profili Ve İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik-Güvenirlilik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (39): 220-232
- Kırcaburun, K., & Baştuğ, İ.** (2019). Siber Zorbalığın Yordayıcısı Olarak Problemlili İnternet Kullanımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 7(48), 385-396.
- Kocatürk, M.** (2014). Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Koç, M.** (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Dergisi*, 1 (17), 231-238.
- Korkmaz, A.** (2016). Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet. *Kurgu*, 24(2), 74-85.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P.** (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Kowalski R.M, Giumetti G.W, Schroeder A.N, Lattanner M.R** (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4): 1073.)
- Kreipe RE, McAnarney ER.** Adölesan Dönemi. "Nelson of Pediatrics" içinde. (çev.ed.) Tuzcu M. 3.baskı. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2001;226-262

- Kulaksızoğlu, A.** (1998). Ergenlik psikolojisi. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Kreipe RE, McAnarney ER.** Adölesan Dönemi. “Nelson of Pediatrics” içinde. (çev.ed.) Tuzcu M. 3.baskı. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2001;226-262.
- Kurt Kaban, G. & Gültekin, M.** (2022). Ergenlerde Siber Zorbalığın İnsani Değerler Açısından İncelenmesi. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 10 (26), 71-96 .
- Kwan, G. C. E.,& Skoric, M. M.** (2012). Facebook bullying: An extension of battles in school. Computers in Human Behavior, 29(1), 16-25.
- Leiner, B. M., Cerf, V.G., Clark, D. D., Kahn, R. E., Llenrock, L., Lynch, D. C., Postel, J., Roberts, L.G. ve Wolff, S.** (2009). A brief history of the internet. Internet Society, 39(5), 22-31.
- Manap, A.** (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencileri ve siber zorbalık: Samsun ili örneği.Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
- Mason, K.** (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. Psychology in the Schools, 45 (4), 323–348.
- Meriç, B.** (1999). Grup İçinde Popüler Olan Gençlerin Bazı Kişilik Özellikleri Üzerine Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Metli, G ve Şirin, T.** (2019). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve insani değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Ekev Akademi Dergisi, 23 (77),179-200.
- Oktan, V.** (2015). Üniversite Öğrencilerinde Problemlı İnternet Kullanımı, Yalnızlık Ve Algılanan Sosyal Destek. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23(1): 281-292.
- Olazabal DE, Kalinichev M, Morrell JI ve ark.** (2002) MPOA cytotoxic lesions and maternal behavior in the rat: effects of midpubertal lesions on maternal behavior and the role of ovarian hormones in maturation of MPOA control of maternal behavior. Horm Behav, 41:126-13.

- Olweus, D.** (2012). Comments on cyberbullying article: A rejoinder, *European Journal of Developmental Psychology*, 9:5, 559-568.
- Orhan Gökşün, D.** (2019). Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Problemlili İnternet Kullanımı Arasındaki İlişki. *Mersin University Journal Of The Faculty Of Education*, 15(2): 511-525.
- Öngen, D.** (1995). Ergenlikte Zihinsel Gelişim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2 (1): 289-302.
- Özby, H ve Öztürk, E.** (1992). *Gençlik*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.
- Özby, H.M.** (2000). Ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğine başvuran ergenlerin kendilerini algılamalarıyla başvurmamışların kendilerini algılamalarının karşılaştırılması. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özby, A.** (2013). Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet, aleksitimi ve öfke ifade etme biçimleri arasındaki ilişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, M. ve Akar, F.** (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 17 (4),605-626.
- Özdemir, M.,& Akar, F.** (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 605-626.
- Özel, S.** (2013). Lise öğrencileri arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, depresyon ve benlik saygısı ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Özmen, Şule.** (2018). Dijital Şiddet, Siber Zorbalık ve Yeni Medya Okuryazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of International Social Research*. 11. 958-966. 10.17719/jisr.2018.2989.
- Öztürk M.** *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri; 2004.

- Öztürk, M.** (2020). Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet yaşantılarında karanlık üçlü kişilik özellikleri ve dürtüselliğin etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y., Ve Kalyoncu, Ö. A.** (2007). İnternet Bağımlılığı: Kliniği ve Tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1): 36-41.
- Palermi, A. L., Servidio, R., Bartolo, M. G., & Costabile, A.** (2017). Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Computers in Human Behavior*, 69, 136-141.
- Park, N.** (2004). The role of subjective well-being in positive youth development. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 25–39.
- Parlaz, E. A., Tekgül, N., Karademirci, E., & Öngel, K.** (2012). Ergenlik dönemi: fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci. *Turkish Family Physician*, 3(2), 10-16.
- Patchin J. W.** (2015). Advice for adult victims of cyberbullying.
- Paul, Gilster.** The Internet Navigator. NY : John YViley and Sons Inc., 1994.
- Paus T.** (2005) Mapping brain maturation and cognitive development during adolescence. *Trends Cogn Sci*, 9:70.
- Peker, A. & İskender, M.** (2015). İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Siber Zorbalık Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 11-22.
- Pekşen Süslü, D.** (2016). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı, anne, baba ve akran ilişkiler açısından incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Scaglione, J. ve Scaglione, A. R.** (2006). Bully-proofing children: A practical, hands-on guide to stop bullying. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers
- Semerci, A.** (2017). Examination of High School Students' Cyberbullying and Victimization Cases in Terms of Different Variables. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (4), 1285-1300.
- Serin, H.** (2012). Ergenlerde Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Set, T., Dağdeviren, N., & Aktürk, Z.** (2006). Ergenlerde cinsellik. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3), 137-141.
- Sezer Efe Y., Erdem E., Vural B.** Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve İnternet Bağımlılığı. *Bağımlılık Dergisi*. 2021; 22(4): 465-473.
- Sezer Efe, Y., Erdem, E., Caner, N., Şener Taplak, A., Başdaş, Ö. & Bayat, M.** (2022). Adölesanlarda Siber Zorbalık, İnternet Bağımlılığı ve Algılanan Stres. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 245-256.
- Sezgin, A.** (2020). Ergenlerde problemlı internet kullanımı ile empatik eğilim, beden algısı ve akılcı olmayan inançlar arasındaki ilişkinin incelenmesi (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).
- Shaw M, Black DW.** Internet addiction: definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS Drugs* 2008; 22: 353-365.
- Slonje, R. & Smith, P. K.** (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N.** (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.

- Sourander A, Klomek AB, Ikonen M, Lindroos J, Luntamo T, Koskelainen M, Ristkari T, Helentius H.** (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of general psychiatry*, 67(7): 720-728.
- Şahin, N.** (2014). Ergenlik problemleri ve baş etme yöntemleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Şahin, Ş., & Özçelik, Ç. Ç.** (2016). Ergenlik dönemi ve sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 5(1), 42-49.
- Şam, M.** (2017). Ergenlerde siber zorba ve mağdur olmanın anne baba tutumları ve okul iklimi ile ilişkisinin incelenmesi (Master's thesis).
- Talan, M. İ., Bostan, G., & Öztürk, Y.** (2021). Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları ile yalnızlık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 378-398.
- Tamer, N., & Vatanartıran, S.** (2014). Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 1(2), 1-20.
- Taş, İ.** (2018). Ergenlerde internet bağımlılığı ve psikolojik belirtilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.*
- Tunca, G., & Geleri G.** (2020). Okul Türleri Açısından Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Araştırılması. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(1), 10-18.
- Turan, S.** (2021). Geç Ergenlik Dönemi: Ahlaki Uzaklaşma. *Sportive*, 4(2), 1-11.
- Türk Dil Kurumu (TDK).** (2023). 08.12.2023, <http://www.tdk.gov.tr/>.
- Türkoğlu, S.** (2013). Ergenlerin problemleri internet kullanımları ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

- Türnüklü, Abbas ve Şahin, İdris.** (2004), “13-14 Yaş Grubu Öğrencilerin Çatışma Çözme Stratejilerinin İncelenmesi”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 7 (13):45-61.
- Ünver, H.** (2016). Siber zorbalık ile problemlili internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özellikler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ünver, H. & Koç, Z.** (2017). Siber Zorbalık ile Problemlili İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15 (2) , 117-140 .
- Ünver, Ö, Tolan, B, Bulut, I. Dağdaş, C.** (1986). 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları. (Ed. Nihat Nirun) T.C. MEB Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri ve Dairesi Başkanlığı.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K.** (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349–1371.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., & Peker, Â.** (2011). Başa çıkma stratejileri ile okul zorbalığı ve siber zorbalık. *Kaknüs Yayınları*.
- Yavuzer, H.** (1993). *Çocuk Psikolojisi*. 9. Basım İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Yavuzer, H.** (2013). *Çocuk Psikolojisi*. (36. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J.** (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316.
- Yellowlees, P. M., & Marks, S.** (2007). Problematic Internet use or Internet addiction?. *Computers in human behavior*, 23(3), 1447-1453.
- Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S.** (2017) Siber Zorbalıkla İlişkili Faktörler ve Olası Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 4(2), 13-49.

- Yiğit M, Keskin S, Yurdugül H.** (2018). Ortaokullarda Siber Zorbalık ve Aile Desteği Arasındaki İlişkinin Cinsiyet, İnternet Kullanımı ve Öğrenim Düzeyi Bağlamında İncelenmesi.
- Yörükoglu, A.** (2004). Gençlik Çağı. (12. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yurdakul, Y.** (2020). Siber zorbalık farkındalık programının ergenlerin siber zorbalığa ilişkin farkındalıklarına ve siber zorbalıkla baş etme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi*.
- Yüksel, R., Kocairi, C., Arslantaş, H., & Söylemez, B.** (2020). Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Etkileyen Faktörler. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(1), 19-28.
- Willard NE.** (2007). Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. Research press.).